

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

**Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ:
ΠΛΗΡΗΣ ΕΝΤΑΞΗ, ΠΡΟΝΟΜΙΑΚΟΣ ΕΤΑΙΡΟΣ Η΄
ΑΣΙΑΤΙΚΟΣ ΓΕΙΤΟΝΑΣ;**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΙΡΙΔΗΣ

ΣΤΑΜΑΤΙΑ Δ. ΖΗΣΙΑΔΟΥ

ΑΜ: 1212Μ019

ΜΑΪΟΣ 2015

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας, αναλύοντας το πλέγμα των ευρωτουρκικών σχέσεων διαχρονικά. Η Τουρκία προσπαθεί να βρει τη θέση της στον ευρασιατικό χώρο· με κάποιους υποστηρίζουν ότι ανήκει στην Ανατολή και άλλοι ότι ανήκει στη Δύση. Με μία Ευρώπη συνεχώς διευρυνόμενη, η συζήτηση τόσο στο εσωτερικό της Τουρκίας όσο και στην Ευρώπη για το πού ανήκει η Τουρκία φαίνεται να είναι πιο επίκαιρη από ποτέ. Το μέλλον και η θέση της Τουρκίας από την περίοδο που έγιναν οι πρώτες προσπάθειες για ένταξη έως και σήμερα έχει προκαλέσει οξείες αντιπαραθέσεις. Ωστόσο οι σταθερές ευρωτουρκικές σχέσεις διατηρούν την πορεία της Τουρκίας σταθερά προσανατολισμένη προς την Ευρώπη.

Λέξεις κλειδιά: Τουρκία, Ευρωπαϊκή Ένωση, Διεύρυνση, Ένταξη, Ερντογάν

ABSTRACT

This thesis examines the European perspective of Turkey, analyzing the network of Euro-Turkish relations over time. Turkey is trying to find its place in Eurasian space · with some claim that it belongs to the East and others that belong to the West. With a constantly expanding Europe, the debate both within Turkey and in Europe to where it belongs Turkey seems more timely than ever. The future and Turkey's position from the period when the first attempts were made to join until today has caused acute controversy onwards. However, the constant Turkish relations maintain Turkey's progress steadily oriented towards Europe.

Keywords: Turkey, European Union, Enlargement, Integration, Erdogan

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΜΕΝΑ σελ. 5

ΕΙΣΑΓΩΓΗ σελ. 6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΟΙ ΕΥΡΩΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1999

Εισαγωγή σελ. 8

1.1 Η αφετηρία των ευρωτουρκικών σχέσεων: Η αίτηση στην ΕΟΚ και η Συμφωνία της Αγκυρας σελ. 9

1.2 Η παραχώδης δεκαετία του '70 κλονίζει το μέλλον των ευρωτουρκικών σχέσεων σελ. 10

1.3 Επαναπροσεγγίζοντας την Ευρώπη – Η αίτηση για πλήρη ένταξη και η απρόσμενη ευρωπαϊκή αντίδραση σελ. 13

1.4 Οι ευρωτουρκικές σχέσεις στο μεταψυχροπολεμικό περιβάλλον

1.4.1 Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης και τα κριτήρια ένταξης (1993) σελ. 17

1.4.2 Η συμφωνία για τελωνειακή ένωση (1995) σελ. 19

1.4.3 Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου και τα τέσσερα σενάρια για την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας (1997) σελ.23

1.4.4 Η πορεία από το Λουξεμβούργο στο Ελσίνκι

1.4.4.1 Η «Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Τουρκία» και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Κάρντιφ (1998) σελ. 25

1.4.4.2 Τα γεγονότα που επηρέασαν τις ευρωτουρκικές σχέσεις και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας (1999) σελ.27

1.4.5 Το σημείο τομής στην τουρκική ενταξιακή πορεία: το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι (1999)

1.4.5.1 Η Τουρκία αποκτά το καθεστώς της υπό ένταξη χώρας σελ.30

1.4.5.2 Το παρασκήνιο και οι διαβουλεύσεις σελ.32

1.4.5.3 Οι παράγοντες που συνετέλεσαν στην απόφαση για την τουρκική υποψηφιότητα σελ. 33

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΟΙ ΕΥΡΩΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΣΙΝΚΙ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

2.1 Η μετά Ελσίνκι περίοδος και οι αλλαγές στο εσωτερικό της Τουρκίας σελ. 38

2.2 Η άνοδος του ΑΚΡ και η στάση των πολιτικών κομμάτων στην αυγή της νέας χιλιετίας σελ. 41

2.3 Από το Λάκεν στην Κοπεγχάγη σελ.43

2.4 Η απόφαση έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων σελ.44

2.5 Οι σχέσεις Τουρκίας – ΕΕ κατά την περίοδο διακυβέρνησης Erdoğan και η μεταστροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σελ.46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΣΕΝΑΡΙΟ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΥΣ ΕΝΤΑΞΗΣ

3.1 Απόψεις για την τουρκική ένταξη

3.1.1 Στο εσωτερικό της Τουρκίας

3.1.1.1. Η στάση του στρατιωτικού κατεστημένου σελ. 51

3.1.1.2. Η στάση των πολιτικών κομμάτων σελ. 53

3.1.1.3. Η στάση της κοινωνίας των πολιτών σελ. 55

3.1.1.4 Η στάση της τουρκικής κοινής γνώμης σελ. 56

3.1.2 Οι ευρωπαϊκές απόψεις για την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρώπη σελ. 58

3.2 Όφελος και κόστος της ένταξης

3.2.1 Όφελος και κόστος για την Τουρκία σελ. 61

3.2.2 Όφελος και κόστος για την Ευρώπη σελ. 62

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ σελ. 63

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ σελ.65

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία δεν ήταν απλώς μία υποχρέωση που έπρεπε να διεκπεραιωθεί στο πλαίσιο απόκτησης του μεταπτυχιακού διπλώματος στις Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές του Παντείου Πανεπιστημίου. Ήταν περισσότερο μία ευκαιρία για εμένα να ασχοληθώ με μία χώρα που ανέκαθεν κέντριζε το ενδιαφέρον μου, όχι μόνο για διεθνολογικούς αλλά κυρίως για συναισθηματικούς λόγους. Κατά το ήμισυ Κύπρια και με ρίζες από Μικρά Ασία, η Τουρκία ήταν ανέκαθεν μία χώρα που ήθελα να γνωρίσω και να μελετήσω καλύτερα, πέρα από τα όσα ακούγονται και εκφράζονται με –εκατέρωθεν- προπαγανδιστική διάθεση. Πεποίθησή μου ήταν και παραμένει ότι τα ιστορικά γεγονότα δεν πρέπει να εξετάζονται μονόπλευρα, και φυσικά οι μανιχαϊστικές αντιλήψεις περί άσπρου-μαύρου, καλού και κακού, δεν θα έπρεπε να υιοθετούνται με απόλυτους όρους. Έτσι θέλω να πιστεύω ότι προσπάθησα να είμαι πραγματικά αντικειμενική, συγκεντρώνοντας βιβλιογραφία που θα μου έδινε τη δυνατότητα να παρουσιάσω όλες τις απόψεις και θέσεις για τη χώρα αυτή.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Δημήτρη Καιρίδη, για τις συμβουλές του και τις πολύτιμες γνώσεις που μου μετέδωσε, τόσο κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου, όσο και στο σεμινάριο που διοργανώθηκε τον Φεβρουάριο-Απρίλιο του 2014 από το Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων (Ι.ΔΙ.Σ) με θέμα «Τουρκία: αναζητώντας τον ισλαμικό εκσυγχρονισμό;», του οποίου ήταν κύριος ομιλητής.

Επίσης ευχαριστίες οφείλω τόσο στους γονείς μου Δημήτρη και Γιάννα για όλα όσα έχουν κάνει μέχρι σήμερα για εμένα και το μέλλον μου, όσο και στον προσωπικό μου μέντορα κ. Κυριάκο Πιερίδη, αρωγό και συμπαραστάτη σε κάθε μου προσπάθεια.

Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω να αποδώσω στη φίλη και συμφοιτήτρια Δέσποινα Σπανού για τη σημαντική συνδρομή της στη συλλογή της βιβλιογραφίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Τουρκία υπήρξε μία χώρα που παρόλο που βρισκόταν στον ασιατικό χώρο, ταυτίστηκε και επεδίωκε να γίνει τμήμα της Ευρώπης. Οι προσπάθειες της Τουρκίας για ένταξη στην ευρωπαϊκή οικογένεια έχουν βαθιές ρίζες. Βέβαια, οι ευρωτουρκικές σχέσεις πέρασαν από διάφορες διακυμάνσεις, άλλοτε κατευθυνόμενες προς την ευρωπαϊκή οικογένεια και άλλοτε απομακρυσμένες από αυτήν. Το μόνο σίγουρο είναι πάντως ότι η Τουρκία έχει πολλά ευρωπαϊκά στοιχεία και άλλα τόσα που την εμποδίζουν στο να θεωρηθεί μία ευρωπαϊκή χώρα.

Μέσα από αυτές τις διακυμάνσεις από τις οποίες διήλθαν οι ευρωτουρκικές σχέσεις μπορούμε να τις διαχωρίσουμε σε τέσσερις περιόδους: Την περίοδο πριν από το 1999, με την Τουρκία να βρίσκεται σε «απομονωτισμό» από τους ευρωπαίους, την περίοδο μετά το 1999, οπότε και έγινε δεκτή η υποψηφιότητα της Τουρκίας για ένταξη, την περίοδο διακυβέρνησης Ερντογάν και την μετά- Ερντογάν περίοδο.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε ακριβώς τις ευρωτουρκικές σχέσεις μέχρι το 1999. Από τη Συμφωνία Σύνδεσης του 1963, την αίτηση για πλήρη ένταξη το 1987, την αίτηση για τελωνειακή ένωση το 1995 για να καταλήξουμε στο εφιαλτικό –για την Τουρκία- Συμβούλιο του Λουξεμβούργου το 1997 με την απόρριψη της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ, η οποία προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων και απογοήτευση στην τουρκική πλευρά. Τέλος, θα εξετάσουμε το σημείο τομής στην τουρκική ενταξιακή πορεία: το Συμβούλιο του Ελσίνκι το 1999 οπότε και ξεκίνησαν οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις για την Τουρκία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα επικεντρωθούμε στο πιο πολυσυζητημένο πρόσωπο στην Τουρκία μετά τον ιδρυτή της σύγχρονης τουρκικής δημοκρατίας, Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ: τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν. Συγκεκριμένα θα σκιαγραφήσουμε την προσωπικότητά του, εξετάζοντας την πολιτική που ακολούθησε, που υπήρξε για πολλούς αμφιλεγόμενη και, σαφέστατα, ασυνεπής ως προς την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρώπη. Θα δούμε το πώς και γιατί χρησιμοποίησε εργαλειακά την Ευρώπη και ποιοί ήταν οι παράγοντες που οδήγησαν στην μεταστροφή της στάσης του, σε σημείο που, η πολιτική του να είναι ξεκάθαρα αντιευρωπαϊκή. Επιπλέον, θα εξετάσουμε τα ανοικτά κεφάλαια της τουρκικής ένταξης, τους λόγους για τους οποίους παραμένουν

ανοικτά και αν υπάρχουν προοπτικές αυτά να κλείσουν για να εναρμονιστεί η Τουρκία με τα ευρωπαϊκά δεδομένα.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις διάφορες απόψεις σχετικά με την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας, τις αντιδράσεις, αλλά και τη στάση των Ευρωπαίων. Πιο συγκεκριμένα θα δούμε τους θετικά και τους αρνητικά προσκείμενους, ήτοι θα δούμε εάν ή Τουρκία μετρά περισσότερες φίλιες ή εχθρικές δυνάμεις στην Ευρώπη. Περαιτέρω θα ερευνηθούν και οι αντιδράσεις εντός του εσωτερικού της Τουρκίας, δηλαδή το τι οι ίδιοι οι Τούρκοι επιθυμούν για τη χώρα τους και που τοποθετούν οι ίδιοι την ταυτότητά τους, καθώς και εάν υπάρχουν φιλοευρωπαϊκές δυνάμεις που να στηρίζουν την προοπτική της ένταξης και κατά πόσο αυτές οι δυνάμεις επηρεάζουν πράγματι την ενταξιακή πορεία και την καθεστηκυία πολιτική άρχουσα τάξη της Τουρκίας. Τέλος θα μελετήσουμε και το πολιτισμικό ντιμπέιτ εντός της χώρας, αν δηλαδή οι ίδιοι οι Τούρκοι αυτοπροσδιορίζονται ως Ευρωπαίοι και αν μπορούν να συνυπάρξουν η ευρωπαϊκή και η ασιατική ταυτότητα σε μία χώρα με τις ιδιαιτερότητες που έχει η Τουρκία.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο θα απαντήσουμε στην προβληματική που τίθεται με την παρούσα διπλωματική. Εάν δηλαδή η Τουρκία έχει ευρωπαϊκή προοπτική ή εάν πρέπει να ακολουθηθεί άλλος δρόμος, με λιγότερες ευρωπαϊκές δεσμεύσεις εκατέρωθεν, εάν πρέπει να έχουμε μία προνομιακή σχέση μαζί της, όπως υποστηρίζουν κάποιες ισχυρές δυτικοευρωπαϊκές δυνάμεις ή τέλος εάν θα πρέπει να περιοριστούμε στην απλή γειτνίαση με την Τουρκία, προκρίνοντας την άποψη της τουρκικής πλευράς, την άποψη των Ευρωπαίων αλλά και την προσωπική εκτίμηση – τοποθέτηση - πρόβλεψη της γραφούσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΟΙ ΕΥΡΩΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1999

Εισαγωγή

Το ζήτημα των ευρωτουρκικών σχέσεων έχει απασχολήσει για χρόνια την επιστημονική κοινότητα και τον ερευνητικό κόσμο. Εγείρει πράγματι πολλά ερωτηματικά το γιατί αυτή η χώρα δεν έχει καταφέρει να ενταχθεί στην ΕΕ αλλά και γιατί οι προσπάθειες πενήντα και πλέον ετών απέβησαν έως τώρα ατελέσφορες. Και κυρίως, «τις πταίει»; Είναι άραγε ο λόγος η ασυνεπής στάση της Τουρκίας που πότε προσανατολιζόταν προς την Ευρώπη και πότε απομακρυνόταν από αυτήν; Ή μήπως αυτή η ολιγορία οφείλεται στην προκατάληψη και επιφυλακτικότητα των Ευρωπαίων¹;

Οι διεργασίες για τον εξευρωπαϊσμό της Τουρκίας υπήρξαν ιδιαίτερα έντονες στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, σε μία προσπάθεια της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να συμβαδίσει με την τεχνολογική πρόοδο της Δύσης. Σταδιακά, η Οθωμανική Αυτοκρατορία μετασχηματίστηκε σε Τουρκική Δημοκρατία, με τον εμπνευστή της Mustafa Kemal Ataturk να καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια να σπρώξει την Τουρκία προς τη Δύση.²

Έκτοτε οι ευρωτουρκικές σχέσεις έχουν διαγράψει μία μακρά πορεία, διερχόμενες άλλοτε περιόδους έντασης και έντονου σκεπτικισμού -τόσο από την τουρκική όσο και από την ευρωπαϊκή πλευρά- και άλλοτε περιόδους σχετικής –αλλά πάντα πρόσκαιρης- «ηρεμίας» και ομαλότητας.

¹ Μία φράση του Mustafa Kemal Ataturk αποτυπώνει επακριβώς τον σκεπτικισμό των Ευρωπαίων για την Τουρκία: « Η Δύση έχει ανέκαθεν υπάρξει προκατειλημμένη ως προς τους Τούρκους...αλλά εμείς οι Τούρκοι έχουμε κινηθεί με συνέπεια προς τη Δύση...Για να αποτελέσουμε ένα πολιτισμένο έθνος δεν υπάρχει άλλη εναλλακτική» βλ. William Hale, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, (London: Frank Cass, 2000).

² Εκσυγχρονισμός, εκβιομηχάνιση και ριζική επανίδρυση του κράτους με στόχο τον επαναπροσδιορισμό της τουρκικής ταυτότητας, συγκροτούσαν την σύγχρονη κοσμική Τουρκία του Ataturk, ο οποίος στην ουσία αποδόμησε τους απαρχαιωμένους θεσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και αποκόπτοντάς την από το παλιό Ισλάμ, την έφερε εγγύτερα στους δυτικοευρωπαίους, βλ. Στέφανος Πεσμαζόγλου, *Ευρώπη-Τουρκία, Αντανακλάσεις και Διαθλάσεις: Η Στρατηγική των Κειμένων*, βιβλίο α΄, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1993), σελ.194

Οι πρώτες προσπάθειες της Τουρκίας που δείχνουν ευρωπαϊκό προσανατολισμό άρχονται την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Οι συνθήκες που δημιούργησε ο Ψυχρός Πόλεμος έδωσαν ώθηση στο σχηματισμό δεσμών με τη Δύση· κρίσιμο γεγονός ήταν και η στενή σχέση που οικοδομήθηκε μεταξύ ΗΠΑ-Τουρκίας εκείνη την περίοδο, απόρροια της γεωστρατηγικής θέσης της τελευταίας. Με την αναβάθμιση του στρατηγικού ρόλου της Τουρκίας στη Νοτιανατολική Ευρώπη, οι Ευρωπαίοι άρχισαν να την αντιμετωπίζουν θετικότερα. Έτσι η Τουρκία γίνεται μέλος σε μεγάλους διεθνείς οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ (1945), η Διεθνής Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (1947)³, ενώ εντάχθηκε στο σχέδιο Marshall, στον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης –Ο.Ο.Σ.Α. (1948), γίνεται μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης (1949) και μέλος του ΝΑΤΟ (το 1952 ταυτόχρονα με την Ελλάδα).⁴

1.1 Η αφετηρία των ευρωτουρκικών σχέσεων: Η αίτηση στην ΕΟΚ και η Συμφωνία της Άγκυρας

Η κατάθεση της αίτησης για σύναψη σχέσεων με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) τον Ιούλιο του 1959, σηματοδότησε την αφετηρία των ευρωτουρκικών σχέσεων. Η απόπειρα της Τουρκίας να ενισχύσει τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της και, συνεπώς, τις σχέσεις της με την Ευρώπη υπέκρυπτε πολιτικά αλλά και οικονομικά κίνητρα.

Τα πολιτικά κίνητρα αφορούσαν αφ' ενός τη σταθεροποίηση της Τουρκίας ως τμήμα της Δύσης⁵ αφ' ετέρου επικρατούσε ανησυχία για την ενδεχόμενη απόρριψη της τουρκικής αίτησης συγχρόνως με την έγκριση της ελληνικής. Οικονομικώς, η Τουρκία επιθυμούσε να επωφεληθεί από την ένταξή της στην Ε.Ο.Κ., δίνοντας

³ Σία Αναγνωστοπούλου, Τουρκικός Εκσυγχρονισμός – Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη Δαιδαλώδη Διαδρομή του Κεμαλισμού, (Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2004), σελ.122

⁴ Βλέπουμε ότι στην ουσία η σχέση της Τουρκίας με την Ευρώπη ήταν περισσότερο οικονομικά προσανατολισμένη, ενώ η σχέση της με τις ΗΠΑ διατηρούσε –και εξακολουθεί να διατηρεί– στρατηγικό χαρακτήρα βλ σχετικά Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), (Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2008), σελ. 88

⁵ Η αντίληψη αυτή εδράζεται στην πεποίθηση ότι η συμμετοχή στην Ε.Ο.Κ. θα ενίσχυε και θα «παγίωνε» κατά κάποιο τρόπο την θέση της Τουρκίας, καθιερώνοντάς της ως «δυτική χώρα» βλ. όπ.π, σελ. 92

ώθηση στην οικονομία της. Η επέκτασή της σε μία μεγαλύτερη αγορά θα έδινε μία νέα δυναμική στην οικονομία της, κλείνοντας εμπορικές συμφωνίες με ευρωπαϊκά κράτη, ενώ παράλληλα θα μπορούσε να διεκδικήσει εξωτερική οικονομική βοήθεια.⁶

Έπειτα από δέκα γύρους συνομιλιών⁷, η Τουρκία κατάφερε να κάμψει τις όποιες ενστάσεις των Ευρωπαίων⁸ και έτσι στις 12 Σεπτεμβρίου 1963 υπογράφεται στην Άγκυρα η Συμφωνία Σύνδεσης μεταξύ της Τουρκίας και της Ε.Ο.Κ., η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1^η Δεκεμβρίου 1964.⁹

Η Συμφωνία της Άγκυρας, όπως έμεινε γνωστή¹⁰, αποσκοπούσε καταρχήν στη βαθμιαία σύσταση τελωνειακής ένωσης μεταξύ των δύο αντισυμβαλλομένων μερών επί τη βάση της αρχής της αμοιβαιότητας. Όπως αναφέρεται στα άρθρα 1 και 2 της εν λόγω Συνθήκης¹¹ η τουρκική οικονομία θα έπρεπε να επιταχύνει την ανάπτυξή της, αναπτύσσοντας συνεχείς εμπορικές και οικονομικές σχέσεις με την Ε.Ο.Κ. ούτως ώστε να επιτευχθεί η βαθμιαία σύσταση τελωνειακής ένωσης.

⁶ John Redmond, *The next Mediterranean Enlargement of the European Community: Turkey, Cyprus and Malta?* (Dartmouth: Dartmouth Publishing Company, 1993), σελ. 24

⁷ Οι διαπραγματεύσεις αναβλήθηκαν για δύο χρόνια λόγω του πραξικοπήματος που έλαβε χώρα στην Τουρκία τον Μάιο του 1960 βλ. Deniz Vardar, «Σχέσεις Τουρκίας – Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων / Ευρωπαϊκής Ένωσης» στο Φαρούκ Σονμέζογλου (επ.), *Μύθος και πραγματικότητα της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής*, τόμος α', (Αθήνα: Ινφογνώμων, 2001) σελ.304

⁸ Οι Ευρωπαίοι ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτικοί με την προοπτική ένταξης της Τουρκίας καθώς θεωρούσαν ότι η προβληματική οικονομική κατάσταση της χώρας θα ήταν επέφερε δυσμενείς συνέπειες για την ΕΟΚ.

⁹ Έξι χρόνια μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Άγκυρας θα υπογραφεί ένα Πρόσθετο Πρωτόκολλο το οποίο τέθηκε σε ισχύ το 1973 βλ. Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, Πρόσθετο Πρωτόκολλο, Χρηματοδοτικό Πρωτόκολλο, Συμφωνία ΕΚΑΧ, Τελική Πράξη, Αριθ. Ν 293/3, 29.12.1972 ([http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21970A1123\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21970A1123(01)&from=EN) ημερομηνία προσπέλασης 31/1/2015

¹⁰ Η Συμφωνία της Άγκυρας αποτελεί μέχρι και σήμερα τη νομική βάση μεταξύ Τουρκίας και ΕΕ, ενώ προβλέπει την ανοιχτή δυνατότητα μελλοντικής ένταξής της

¹¹ Βλ. σχετικά Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Συμφωνία Συνδέσεως Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας – Τουρκίας, Αριθ. 217, 29/12/1964 (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=OJ:P:1964:217:TOC>) ημερομηνία προσπέλασης 31/1/2015

Μία άλλη πρόβλεψη της Συνθήκης ήταν η ευθυγράμμιση των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών της Τουρκίας με αυτές τις Ε.Ο.Κ. σε τρία στάδια.¹² Στο πρώτο προπαρασκευαστικό στάδιο προβλεπόταν μονομερής ενίσχυση της τουρκικής οικονομίας από την Κοινότητα και εμπορικές διευκολύνσεις προς την Τουρκία. Με την ολοκλήρωση του προπαρασκευαστικού σταδίου που στόχευε στην οικονομική ώθηση της χώρας, θα ακολουθούσε το δεύτερο (μεταβατικό) στάδιο¹³ όπου θα διασφαλιζόταν πλέον η σταδιακή σύσταση της τελωνειακής ένωσης, με τη σύγκλιση των οικονομικών πολιτικών των δύο μερών. Στο τελικό στάδιο¹⁴ θα γινόταν η ολοκλήρωση της τελωνειακής ένωσης, η οποία θα περιλάμβανε, μεταξύ άλλων, την κατάργηση των δασμών και άλλων μέτρων ισοδύναμου αποτελέσματος, την εφαρμογή κοινού εξωτερικού δασμολογίου, τη σταδιακή απελευθέρωση της διακινήσεως εργαζόμενων και υπηρεσιών, την εναρμόνιση της αγροτικής πολιτικής αλλά και χρηματοδοτική συνεργασία για την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης της Τουρκίας.

Περαιτέρω η Συνθήκη προέβλεπε τη συγκρότηση τριών θεσμικών οργάνων στα οποία θα συμμετείχαν από κοινού εκπρόσωποι των δύο πλευρών. Πρόκειται για το Συμβούλιο Σύνδεσης, την Επιτροπή Σύνδεσης και την Μεικτή Κοινοβουλευτική Επιτροπή.¹⁵ Τα όργανα αυτά στόχευαν στη λήψη αποφάσεων των όρων συνεργασίας των δύο πλευρών και στον έλεγχο αυτών, καθώς και στη στενότερη συνεργασία και συντονισμό μεταξύ τουρκικού και ευρωπαϊκού κοινοβουλίου.

Το προπαρασκευαστικό στάδιο το οποίο διήρκησε 7 έτη (1964-1972) σημειώθηκε από μεγάλη επιτυχία. Τα δάνεια που χορηγήθηκαν στην Τουρκία για έργα υποδομής με την ταυτόχρονη διευκόλυνση στις εμπορικές συναλλαγές, οδήγησαν τη χώρα σε μία ανθηρή αναπτυξιακή φάση με σημαντική αύξηση στις εξαγωγές. Παράλληλα, τον Νοέμβριο του 1970 υπογράφεται το Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο, το οποίο τέθηκε σε ισχύ τρία χρόνια αργότερα.

¹² Συμφωνία Σύνδεσης Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας – Τουρκίας, Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ό.π.

¹³ Άρθρο 4 Συμφωνίας Σύνδεσης Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας – Τουρκίας

¹⁴ Άρθρο 5 Συμφωνίας Σύνδεσης Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας – Τουρκίας

¹⁵ Deniz Vardar, «Σχέσεις Τουρκίας – Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων / Ευρωπαϊκής Ένωσης», ό.π., σελ. 306

Τα ενθαρρυντικά αποτελέσματα έπεισαν τις δύο πλευρές να προχωρήσουν στο δεύτερο (μεταβατικό) στάδιο, το οποίο όμως έμελλε να μην έχει την ίδια επιτυχία, για μία σειρά από λόγους που έθεσαν σε αναμονή την πορεία των διαπραγματεύσεων.¹⁶

1.2 Η παραγώδης δεκαετία του '70 κλονίζει το μέλλον των ευρωτουρκικών σχέσεων

Η δεκαετία του 1970 υπήρξε δύσκολη για τις ευρωτουρκικές σχέσεις, καθόσον υπήρξε εκατέρωθεν κλίμα αμφισβήτησης, γεγονός που επέφερε παραβίαση των όρων της Συμφωνίας Σύνδεσης. Στην καλλιέργεια αυτού του κλίματος συνετέλεσε μία πλειάδα παραγόντων που οφείλονταν στο εσωτερικό και στο εξωτερικό περιβάλλον.

Στο εσωτερικό, η στρατιωτική επέμβαση του 1971¹⁷ δεν επέτρεψε την ομαλή εφαρμογή του προγράμματος και την τήρηση του προβλεπόμενου χρονοδιαγράμματος, με αποτέλεσμα η Τουρκία να αδυνατεί να εκπληρώσει τις συμβατικές της υποχρεώσεις προς την ΕΚ. Αξίζει να σημειωθεί ότι την ίδια περίοδο Τούρκοι πολιτικοί και μεγαλοεπιχειρηματίες άρχισαν να βλέπουν με σκεπτικισμό την προοπτική της τελωνειακής ένωσης· οι μεν πολιτικοί παράγοντες της Τουρκίας άρχισαν να αμφισβητούν την αξία της τελωνειακής ένωσης ενόψει της ύφεσης των Αμερικανοσοβιετικών σχέσεων, οι δε επιχειρηματίες έδειξαν ανησυχία για τις αυξανόμενες εισαγωγές από την Ευρώπη και τις επιπτώσεις αυτών στην τουρκική οικονομία. Παράλληλα, πολιτικοί και επιχειρηματίες εξέφρασαν την δυσαρέσκειά τους για το ύψος της παρεχόμενης από την ΕΚ οικονομικής βοήθειας, η οποία δεν ήταν η αναμενόμενη, ενώ συνειδητοποίησαν ότι η οικονομική φιλοσοφία των τουρκικών κυβερνήσεων ήταν αντίθετη με τη φιλελεύθερη φιλοσοφία της ΕΚ.¹⁸

¹⁶ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 97-98

¹⁷ Για το ρόλο του στρατού στην Τουρκία βλ. σχετικά Begüm Burak, «The Role of the Military in Turkish Politics: To Guard Whom and From What?», European Journal of Economic and Political Studies (vol. 4, no. 1, 2011) και Σπύρος Ν. Λίτσας, «Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση», Ειδικές Μελέτες Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΟΡ 07.02, 2007).

¹⁸ Βλ. σχετικά Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 100, και Πάνος Καζάκος, «Η εξομάλυνση των σχέσεων Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων - Τουρκίας και η

Οι εξωτερικοί παράγοντες άπτονται αφ' ενός στις πετρελαϊκές κρίσεις της δεκαετίας του '70, αφετέρου στο τριετές εμπόργκο που επιβλήθηκε στην Τουρκία έπειτα από τα γεγονότα του 1974 στην Κύπρο. Συνδυαστικά με τα έντονα προβλήματα ισοζυγίου πληρωμών με την Ε.Ο.Κ, η Τουρκία βρέθηκε σε μία δύσκολη οικονομική συγκυρία που προκάλεσε εντονότατους τριγμούς στη σχέση της με την ΕΚ, και που πάγωσε, τελικώς, τις υποχρεώσεις της χώρας έναντι της ΕΚ για μία πενταετία.¹⁹

Οι τριγμοί στις ευρωτουρκικές σχέσεις που παρατηρήθηκαν αυτή τη δεκαετία ήταν απότοκος της προσκόλλησης στην οικονομική φιλοσοφία του κρατισμού από την κυβέρνηση Ecevit αλλά και της ίδιας της εσωτερικής δομής της Τουρκίας, αμφοτέρωτα οποία αυτοϋπονόμευσαν την ενταξιακή της πορεία. Οι τεταμένες σχέσεις μεταξύ Τουρκίας – ΕΚ θα παρέμεναν τέτοιες μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980, οπότε και η Τουρκία θα υπέβαλε αίτηση για πλήρη ένταξη.

1.3 Επαναπροσεγγίζοντας την Ευρώπη – Η αίτηση για πλήρη ένταξη και η απρόσμενη ευρωπαϊκή αντίδραση

Η πολιτική ρευστότητα, ο κατακερματισμός δυνάμεων, η πόλωση, οι βραχύβιοι κυβερνητικοί συνασπισμοί που χαρακτήρισαν την προηγούμενη δεκαετία, συνεχίστηκε και στις αρχές του 1980. Η δεκαετία του 1980 θα βρει την Τουρκία και πάλι σε ένα δικτατορικό καθεστώς²⁰ με αποτέλεσμα την αναστολή των ενταξιακών διαπραγματεύσεων για τρία χρόνια, η οποία θα σηματοδοτήσει μία νέα περίοδο για την Τουρκία.

Οι αντιδράσεις της ΕΚ στο στρατιωτικό πραξικόπημα του 1980 υπήρξαν δριμείεις. Τα διαδοχικά πραξικοπήματα και η ασυνέπεια της Τουρκίας ως προς τους

Εξωτερική Πολιτική», στο Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος (επ.), Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987, (Αθήνα: Γνώση, 1991), σελ.567

¹⁹ Επί κυβέρνησης Bulent Ecevit (1978) Με τη σειρά της και η ΕΟΚ (1979) πάγωσε τις υποχρεώσεις της προς την Τουρκία, όπως αυτές απέρρεαν από τη Συμφωνία Σύνδεσης και το Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο (βλ. σχετ. Πάνος Καζάκος, «Η εξομάλυνση των σχέσεων Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων - Τουρκίας και η Εξωτερική Πολιτική», όπ.π, σελ. 566)

²⁰ Εγκαθιδρύθηκε στρατιωτική δικτατορία υπό τον στρατηγό Kenan Evren. Είχαν προηγηθεί ακόμα δύο στρατιωτικά πραξικοπήματα το 1960 και το 1971. (βλ. Feroz Ahmad, The Making of Modern Turkey, (London: Routledge, 1993), σελ. 148

δημοκρατικούς θεσμούς, έβαλαν σε σκέψεις τους ευρωπαίους²¹. η έλλειψη δημοκρατικής διακυβέρνησης και η οικονομική αστάθεια σε μία χώρα που επιθυμούσε την ένταξή της στους κόλπους της ΕΚ, δεν θα γινόταν ανεκτή.

Οι ευρωπαίοι δεν έκρυβαν την έκδηλη ανησυχία τους για το δημοκρατικό και οικονομικό έλλειμμα της Τουρκίας. Έτσι η Ευρώπη επέβαλε εμπάργκο στη χώρα, σε μία προσπάθεια άσκηση πίεσης στην τουρκική πλευρά²². Οι αποδυναμωμένες σχέσεις ΕΚ- Τουρκίας, έστρεψαν την τελευταία στη σύναψη οικονομικών σχέσεων με τις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής. Ήταν η πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία της, που η Τουρκία έκανε τέτοιο οικονομικό άνοιγμα.²³ Παράλληλα, οι αυξανόμενες αντιευρωπαϊκές ισλαμιστικές δυνάμεις στη χώρα, αποτελούσαν απειλή για την ευρωπαϊκή πορεία της.

Στα ήδη πολλαπλά και πολυεπίπεδα προβλήματα των ευρωτουρκικών σχέσεων, ήρθε να προστεθεί άλλο ένα, με την ένταξη της Ελλάδας ως πλήρες μέλος της ΕΚ το 1981²⁴. Η απογοήτευση της τουρκικής πλευράς ήταν αναμενόμενη· η αποδοχή της γείτονος χώρας στους κόλπους της ευρωπαϊκής οικογένειας και παράλληλα οι τεταμένες σχέσεις της Τουρκίας με την ΕΚ, ήταν καίριο πλήγμα για την τουρκική διπλωματία, καθόσον ήταν ζήτημα άμεσα συνυφασμένο με τα εθνικά συμφέροντα της χώρας.

²¹ Βλ. περισσότερα Official Journal of the European Communities, Information and Notices, C265, Vol.23, 13/10/1980 (<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AC%3A1980%3A265%3ATOC>) ημερομηνία προσπέλασης 31/1/2015

²² Η ΕΚ ανέστειλε την περίοδο εκείνη την εφαρμογή των περισσότερων διατάξεων της Συμφωνίας της Άγκυρας ως αντίδραση στο πραξικόπημα Εντεν και στις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ επεβλήθησαν και περιορισμοί στις εισαγωγές τουρκικών προϊόντων. Επιπροσθέτως αποφασίστηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο η αναστολή της λειτουργίας της μικτής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής ΕΚ-Τουρκίας βλ. Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 107-108.

²³ Η στενή οικονομική συνεργασία με τις χώρες της Μέσης Ανατολής, έφερε και στενή πολιτική συνεργασία με αυτές (βλ. Atila Eralp, “Turkey and the European Community: Prospects for a New Relationship”, στο Canan Balkir and Allan M. Williams (eds), Turkey and Europe, (London: Pinter Publishers, 1997), σελ. 203).

²⁴ Η Ελλάδα είχε υποβάλει αίτηση για πλήρη ένταξη το 1975.

Ήταν πλέον ξεκάθαρο για την Τουρκία ότι θα έπρεπε να αναθερμάνει τη σχέση της με την Ευρώπη. Και πράγματι αυτό έπραξε, εγκαινιάζοντας μία νέα περίοδο στις ευρωτουρκικές σχέσεις, η οποία θα έδινε λύσεις στα επίμονα αιτήματα των ευρωπαίων για εκδημοκρατισμό και εκδυτικοποίηση της οικονομίας, που θα ξεκινήσει με την εκλογή του Turgut Ozal το 1983.

Ωστόσο ούτε το νέο Σύνταγμα²⁵ -που είχε εγκριθεί με δημοψήφισμα επί δικτατορίας Evren το 1982-, ούτε η εκλογή Ozal στην πρωθυπουργία²⁶ κρίθηκαν ως ικανοποιητικά βήματα από τους ευρωπαίους, προς την κατεύθυνση αποκατάστασης της δημοκρατίας, ενώ η αυθαίρετη αυτοανακήρυξη της λεγόμενης «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου»²⁷ -όπως ονομάστηκε από την Τουρκία και την τουρκοκυπριακή ηγεσία το κατεχόμενο κομμάτι της Κύπρου-, δυναμίτισαν εκ νέου τις ήδη προβληματικές ευρωτουρκικές σχέσεις.

Παρά τα προβλήματα και τις ευρωπαϊκές ενστάσεις, ο Ozal ήταν αποφασισμένος να επαναφέρει τον δυτικό προσανατολισμό της Τουρκίας, προβαίνοντας σε μία σειρά μεταρρυθμίσεων που αποσκοπούσαν στον εξευρωπαϊσμό της χώρας και στην αναθέρμανση των σχέσεων με την Ευρώπη. Στην οικονομική πολιτική που προώθησε, διαφοροποιήθηκε από τον προκάτοχό του Ecevit, απομακρύνθηκε από το

²⁵ Το νέο Σύνταγμα προέβλεπε μεταξύ άλλων την ύπαρξη ισχυρού προέδρου με αρμοδιότητα να διορίζει τον πρωθυπουργό, να διαλύει τη Βουλή και να κηρύττει τη χώρα σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Ο πρόεδρος και το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας απέκτησαν επίσης διευρυμένες αρμοδιότητες. Πέρα από τον υπερσυγκεντρωτισμό της εκτελεστικής εξουσίας, απομειώθηκαν και θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα όπως η ελευθερία του τύπου και συνδικαλιστικά δικαιώματα. (βλ. Ιστορική εξέλιξη του τουρκικού συντάγματος, www.greeklaws.com/pubs/uploads/1377.pdf, ημερομηνία προσπέλασης 31/1/2015 και Erik Jan Zürcher, Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004), σελ.361

²⁶ Οι εκλογές του 1983 δεν διεξήχθησαν επί ίσοις όροις για όλα τα κόμματα. Κατά παράβαση της αρχής της ισότητας συμμετοχής των πολιτικών κομμάτων στις εκλογές, συμμετείχαν τελικώς στην εκλογική διαδικασία μόλις τρία από τα δεκαπέντε κόμματα που είχαν εκδηλώσει ενδιαφέρον, λόγω του ότι οι πραξικοπηματίες τα έκριναν απαράδεκτα (Erik Jan Zürcher, Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, όπ.π, σελ. 362)

²⁷ Η ανακήρυξη έγινε τον Νοέμβριο του 1983 από τον ηγέτη των τουρκοκυπρίων Rauf Denktaş. Μέχρι και σήμερα κανένα κράτος πέραν της Τουρκίας δεν αναγνωρίζει την ύπαρξή του.

κεμαλικό μοντέλο του κρατικού συγκεντρωτισμού, προσανατολίζοντας την οικονομία στον φιλελευθερισμό.²⁸

Παρόλο που οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις έφεραν ενθαρρυντικά αποτελέσματα για την τουρκική οικονομία, ο Ozal έβλεπε ότι η τουρκική οικονομία δεν θα έπρεπε να συνεχίζει να στηρίζεται στις αναξιόπιστες αγορές της Μέσης Ανατολής και, συνεπώς, υπήρχε επιτακτική ανάγκη επαναπροσέγγισης των ευρωπαϊκών αγορών.²⁹ Επιπλέον σε πολιτικό επίπεδο, η κατάσταση στο εσωτερικό είχε αρχίσει να ομαλοποιείται, με τα όλα τα μεγάλα πολιτικά κόμματα να συμπαρατάσσονται στο πλευρό της φιλοευρωπαϊκής κυβέρνησης Ozal.³⁰

Όλα έδειχναν ότι η Τουρκία από μία χώρα με διαρθρωτικά οικονομικά και πολιτικά προβλήματα είχε αρχίσει να αλλάζει. Έτσι με την επανεκλογή του στην πρωθυπουργία το 1987, ο Ozal αποφασίζει ότι είχε ωριμάσει ο καιρός για την ένταξη της Τουρκίας στην ευρωπαϊκή οικογένεια³¹ και έτσι, τον Απρίλιο του 1987 θα καταθέσει την αίτηση για πλήρη ένταξη στην ΕΚ.

Η ΕΚ ωστόσο, κάθε άλλο παρά συμμεριζόταν τον ενθουσιασμό και την ισχυρή πεποίθηση της Τουρκίας για ένταξη· το 1989 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε Γνώμη που διατύπωσε θα απορρίψει την αίτηση προσχώρησης της Τουρκίας στην ΕΚ.³² Το αιτιολογικό της Γνώμης εδραζόταν στο ότι αφενός η ΕΚ δεν ήταν σε θέση να δεχθεί

²⁸ Ι.Θ.Μάζης, «Ισλάμ και Οικονομία στην Τουρκία», ΟΡ98.12, σελ.4-5

http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/OP98_12.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 6/2/2015)

²⁹ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 115

³⁰ Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι η πολιτική του Ozal βασίστηκε στη συναινετική πολιτική, καθώς συγκέρασε κεντροδεξιές, κεντροαριστερές, ακραία εθνικιστικές και ισλαμιστικές θέσεις κάτω από το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (βλ. Metin Heper, “Islam, Conservatism, and Democracy in Turkey: Comparing Turgut Ozal and Recep Tayyip Erdoğan”, Inside Turkey, (vol.15, no. 2, Spring 2013), σελ. 145. http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/15_2_2013_heper.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 9/2/2015)

³¹ Ο Ozal έβλεπε την ένταξη στην ΕΚ ως μόνο ως μία ευκαιρία για να λυθεί δια παντός το οικονομικό πρόβλημα της χώρας αλλά και ως μία ευκαιρία ανάκαμψης της χαμηλής δημοτικότητας του κόμματός του βλ. Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 115

³² European Commission, Commission Opinion on Turkey’s Request for Accession to The Community, SEC89, 2290 final/2 (Brussels: 20 December 1989)

άλλα μέλη πριν το 1993 λόγω της εφαρμογής της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, αφετέρου στο ότι η Τουρκία κρίθηκε ανέτοιμη να ενταχθεί, καθότι συνέχιζε να παρουσιάζει πολιτικές και οικονομικές ελλείψεις σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κράτη μέλη, παρά την πρόοδο που είχε διαγράψει³³. Οι πολιτικές ελλείψεις αφορούσαν το Κουρδικό ζήτημα, τη συστηματική παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, το Κυπριακό και το γενικότερο χαμηλό επίπεδο δημοκρατίας της χώρας³⁴, ενώ οι οικονομικές αφορούσαν στους χαμηλούς οικονομικούς ρυθμούς ανάπτυξης και στο χαμηλό βιοτικό επίπεδο του τουρκικού λαού.

Η απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής -η οποία υιοθετήθηκε εν συνεχεία και από το Συμβούλιο- να κρίνει πρόωπη την αίτηση της Τουρκίας για ένταξη, προκάλεσε για άλλη μία φορά απογοήτευση στη χώρα. Η πολιτική ηγεσία και οι επιχειρηματικές ελίτ της εποχής που πίστεψαν στην ένταξη της Τουρκίας, θεώρησαν εξαιρετικά άδικη την Γνώμη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κάνοντας λόγο για προκατάληψη και ξενοφοβία των δυτικοευρωπαίων³⁵. Ωστόσο παρά τις νέες διακυμάνσεις που σημάδεψαν την επόμενη δεκαετία, η Τουρκία θα βρει την αναγνώριση που επιζητούσε, με αποκορύφωμα την απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι να την αναγνωρίσει επίσημα ως υποψήφια υπό ένταξη χώρα της -μετονομασθείσας- ΕΕ.

1.4 Οι ευρωτουρκικές σχέσεις στο μεταψυχροπολεμικό περιβάλλον

1.4.1 Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης και τα κριτήρια ένταξης (1993)

Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δρομολόγησε μία σειρά από εξελίξεις, κυρίως σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η διάλυση της πρώην ΕΣΣΔ και η επαναφορά των ΗΠΑ ως

³³ Ali Çarkoğlu & Barry M. Rubin «Turkey and the European Union: Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics», (London: Frank Cass, 2003), σελ. 5

³⁴ Βλ. Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession (1998), σελ. 5 http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/turkey_en.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 11/2/2015)

³⁵ Πράγματι οι δυτικοευρωπαίοι προβληματίστηκαν αν και κατά πόσον θα έπρεπε να εντάξουν στους κόλπους της Ευρώπης μία ισλαμική χώρα με 57 εκατομμύρια κατοίκους. Συνεπώς το πρόβλημα ένταξης της Τουρκίας δεν ήταν μόνο οικονομικό και πολιτικό, αλλά και πολιτισμικό (βλ. Ian O. Lesser, "Bridge or Barrier? Turkey and the West After the Cold War", στο Graham E. Fuller, Ian O. Lesser, Paul B. Henze, James F. Brown (eds), Turkey's New Geopolitics: From Balkans to Western China, (Boulder: Westview Press, 1993), σελ. 105

ηγεμονική δύναμη, δεν άφησαν -όπως ήταν αναμενόμενο- ανεπηρέαστες τις σχέσεις μεταξύ Ευρώπης και Τουρκίας.³⁶

Τα κράτη που συναπάρτιζαν την -άλλοτε κραταιά- ΕΣΣΔ έγιναν βασική προτεραιότητα για την Ευρώπη· καίτοι βρίσκονταν σε κακή οικονομική κατάσταση, δεν έπαυαν να αποτελούν κράτη με πολιτική και πολιτισμική σημασία για αυτήν.³⁷ Προς επίρρωση αυτού, το Συμβούλιο της Κοπεγχάγης αναγνώρισε την ένταξη των κρατών αυτών ως προτεραιότητά της, αποκλείοντας όμως την Τουρκία από τις χώρες που θα συμμετείχαν στην επόμενη διαδικασία διεύρυνσης³⁸.

Μία ακόμα αλλαγή κεφαλαιώδους σημασίας που συντελέστηκε ήταν η θέσπιση οικονομικών και πολιτικών κριτηρίων για τις χώρες που επιθυμούν την ένταξή τους στην ΕΕ, που έγιναν γνωστά ως κριτήρια της Κοπεγχάγης.

Συνοπτικά τα κριτήρια της Κοπεγχάγης είναι τα εξής³⁹:

- Το πολιτικό κριτήριο: περιλαμβάνει τη σταθερότητα των δημοκρατικών θεσμών, το κράτος δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον σεβασμό και την προστασία των μειονοτήτων
- Το οικονομικό κριτήριο: περιλαμβάνει την ύπαρξη μίας λειτουργικής οικονομίας της αγοράς και ικανότητα αντιμετώπισης των ανταγωνιστικών πιέσεων και των δυνάμεων της αγοράς στο πλαίσιο της Ένωσης και,

³⁶ Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι κατά τα έτη 1991-1992 η Τουρκία είχε υπογράψει συμφωνία συνεργασίας εμπορικού χαρακτήρα με την Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ) ενώ έγινε και συνδεδεμένο μέλος της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ).

³⁷ European Union Center of North Carolina, EU Briefings, March 2008, σελ. 2 <http://europe.unc.edu/wp-content/uploads/2013/08/Brief4-0803-turkeys-quest.pdf> (ημερομηνία προσπέλασης 11/2/2015).

³⁸ Τα 6 ιδρυτικά μέλη της ΕΚ ήταν το Βέλγιο, η Ιταλία, η Γαλλία, η Γερμανία, το Λουξεμβούργο και η Ολλανδία (1957). Στη συνέχεια προσχώρησαν η Δανία, η Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο (1973), η Ελλάδα (1981), η Ισπανία και η Πορτογαλία (1986), η Αυστρία, η Φιλανδία και η Σουηδία (1995), η Τσεχία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Κύπρος, η Εσθονία, η Μάλτα, η Πολωνία, η Ουγγαρία, η Σλοβενία και η Σλοβακία (2004), η Ρουμανία και η Βουλγαρία (2007) και η Κροατία (2013). Υποψήφιες για ένταξη χώρες σήμερα είναι η Αλβανία, η Ισλανδία, το Μαυροβούνιο, η Π.Γ.Δ.Μ, η Σερβία και η Τουρκία.

³⁹ Κριτήρια προσχώρησης (κριτήρια της Κοπεγχάγης) http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/accession_criteria_copenhagen_el.htm (ημερομηνία προσπέλασης 11/2/2015).

- Το κριτήριο του κεκτημένου της Ένωσης: περιλαμβάνει την ικανότητα ανάληψης των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ιδιότητα του μέλους, συμπεριλαμβανομένης της προσήλωσης στους στόχους της πολιτικής, οικονομικής και νομισματικής ένωσης.

Όπως επισημαίνεται για να αποφασίσει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την έναρξη των διαπραγματεύσεων θα πρέπει να πληρούται το πολιτικό κριτήριο.⁴⁰ Τούτου λεχθέντος, επειδή εκείνη την περίοδο το πολιτικό κριτήριο ήταν μη επιτεύξιμος στόχος για την περίπτωση της Τουρκίας, η ΕΕ έδωσε έμφαση στην επίτευξη του οικονομικού κριτηρίου. Έτσι θα επαναρχίσουν οι διαπραγματεύσεις με την απόφαση του Συμβουλίου Σύνδεσης ΕΚ- Τουρκίας το 1993, για ολοκλήρωση της τελωνειακής ένωσης με την Τουρκία μέχρι το 1995.⁴¹

1.4.2 Η συμφωνία για τελωνειακή ένωση (1995)

Όπως προείπαμε, η απόρριψη της ΕΚ ως προς την ένταξη της Τουρκίας στην ευρωπαϊκή οικογένεια σε συνδυασμό με τον αποκλεισμό της από την επόμενη διαδικασία διεύρυνσης, είχαν δημιουργήσει έντονη δυσαρέσκεια στο εσωτερικό της χώρας. Αν και ο πρωταρχικός της στόχος για ένταξη δεν επετεύχθη, ενέτεινε τις προσπάθειές της για επίτευξη του οικονομικού κριτηρίου της Κοπεγχάγης, για την ολοκλήρωση της Τελωνειακής Ένωσης.⁴²

Το παρασκήνιο που προηγήθηκε της υπογραφής της συμφωνίας είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον, δεδομένου ότι η στάση που τήρησε η Ελλάδα ήταν καθοριστική για την υπογραφή της Τελωνειακής Ένωσης. Αλλά πριν την εξετάσουμε θα ήταν χρήσιμο να κάνουμε μία σύντομη αναφορά στην πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

⁴⁰ Ibid

⁴¹ Το χρονοδιάγραμμα είχε ήδη τεθεί από τη Συμφωνία της Άγκυρας (βλ. Απόφαση 1/95 Συμβουλίου Σύνδεσης ΕΚ-Τουρκίας της 22ας Δεκεμβρίου 1995, Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, L 035, 13/2/1996
[http://www.mof.gov.cy/mof/customs/customs.nsf/All/D35B9D419023F3CEC22573A30039C4C7/\\$file/customs%20union.pdf?OpenElement](http://www.mof.gov.cy/mof/customs/customs.nsf/All/D35B9D419023F3CEC22573A30039C4C7/$file/customs%20union.pdf?OpenElement) ημερομηνία προσπέλασης 10/2/2015)

⁴² Η Τελωνειακή Ένωση αποτελεί βασικό στοιχείο της κοινής αγοράς που αποσκοπεί στην κατάργηση όλων των δασμών και περιορισμών μεταξύ των κρατών μελών, στη δημιουργία κοινού δασμολογίου και στην κοινή εμπορική πολιτική (βλ. σχετικά
http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/customs_union_el.htm ημερομηνία προσπέλασης 11/2/2015)

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις μέχρι και το 1999⁴³ υπήρξαν συγκρουσιακές. Με εξαίρεση τις περιόδους 1930 -επί Κεμάλ- και 1952 -οπότε και οι 2 χώρες έγιναν μέλη του ΝΑΤΟ-, όπου υπήρξε βραχύβια «συμφιλίωση» μεταξύ των δύο, οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών χαρακτηρίζονταν από δυσπιστία, καχυποψία και απειλή⁴⁴. Η Τουρκία άλλωστε ουδέποτε έκρυψε τις επεκτατικές τις βλέψεις ως προς τη γείτονα χώρα. Παράλληλα η Ελλάδα υιοθέτησε μία πολιτική εξισορρόπησης ούτως ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την τουρκική απειλή.⁴⁵

Έκτοτε δύο υπήρξαν τα σημεία τριβής των ελληνοτουρκικών σχέσεων⁴⁶: το κυπριακό πρόβλημα (με την τουρκική εισβολή στο νησί το 1974) και το Αιγαίο (παραβίαση των κανόνων διεθνούς δικαίου σε βάρος της Ελλάδας ως προς την υφαλοκρηπίδα, την αιγιαλίτιδα ζώνη και την κυριαρχία επί νήσων και βραχονησίδων).

Η Ελλάδα ως μέλος της ΕΚ ήδη από το 1975 είχε το «πάνω χέρι», και επεδίωξε να χρησιμοποιήσει την υπερέχουσα θέση της έναντι της Τουρκίας, χρησιμοποιώντας ως μοχλό πίεσης το κυπριακό και την διευθέτηση των ελληνοτουρκικών διαφορών στο Αιγαίο. Από την άλλη, η Τουρκία γνώριζε πολύ καλά ότι χωρίς τη συναίνεση της

⁴³ Από τα μέσα του 1999 οι ελληνοτουρκικές σχέσεις διήλθαν στη φάση της détente (ύφεσης). Αφορμή στάθηκε μία πρωτοφανής τραγωδία που έπληξε και τις δύο χώρες. Οι σεισμοί που έπληξαν τόσο την Ελλάδα όσο και την Τουρκία το 1999 ήταν η αιτία για τη δημιουργία σχέσεων αλληλεγγύης που ονομάστηκε διπλωματία των σεισμών (earthquake diplomacy) σχετικά Θάνος Ντόκος, Αλφαβητάρι των ελληνοτουρκικών σχέσεων, Κείμενο Εργασίας Νο 11/2010, (Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, Μάιος 2010), σελ. 6

⁴⁴ Gizem Çakmak, “Greek -Turkish Relations in the post Helsinki Period: Is Europe a framework providing détente?”, <http://www.idec.gr/ier/new/Europeanization%20Papers%20PDF/Gizem%20Cakmak%20Greek%20-Turkish%20Relations%20in%20the%20post%20Helsinki%20Period.pdf> (ημερομηνία προσπέλασης 12/2/2015)

⁴⁵ Η θεωρία εξισορρόπησης απειλής υποδηλώνει ότι τα κράτη (ιδίως τα μικρά και αδύναμα) έχουν δύο επιλογές όταν έρχονται αντιμέτωπα με εξωτερικές απειλές: είτε να δημιουργήσουν συμμαχίες εναντίον της απειλής είτε να ευθυγραμμιστούν με τον απειλούντα, προκειμένου να εξέλθουν νικητές σε περίπτωση εκδήλωσης επίθεσης (βλ αναλυτικότερα Παναγιώτης Ι. Τσάκωνας και Θάνος Π. Ντόκος, “Ελληνοτουρκικές σχέσεις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: Η άποψη της Αθήνας”, στο Δημήτρης Καιρίδης και Lenore G. Martin (επ.), Ρόλος και θέση της Τουρκίας στον κόσμο: Σύγχρονη Πραγματικότητα και Μελλοντικές Προκλήσεις, (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2006), σελ.127

⁴⁶ Για μία εκτενέστερη ανάλυση των ελληνοτουρκικών σχέσεων βλ. Θάνος Βερέμης, «Ιστορία των ελληνοτουρκικών σχέσεων 1453-2005», (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2005)

Ελλάδας, δεν θα ήταν εφικτή οποιαδήποτε συμφωνία με την Ευρώπη. Έτσι προς αποκλιμάκωση της κρίσης, οι δύο πλευρές αποφάσισαν την επανέναρξη των διμερών επαφών, χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα.⁴⁷

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις παρέμειναν οξυμένες και κατά τη διάρκεια των εργασιών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Έσσεν της Γερμανίας το 1994.⁴⁸ Η ελληνική πλευρά ήταν ανένδοτη και αποφασισμένη να ασκήσει βέτο τόσο για την Τελωνειακή Ένωση ΕΕ-Τουρκίας όσο και για το Δ΄ Χρηματοδοτικό Πρωτόκολλο, διαμηνύοντας ότι η στάση της θα άλλαζε μόνο εάν η ΕΕ όριζε ημερομηνία έναρξης ενταξιακών διαπραγματεύσεων για την Κύπρο⁴⁹. Έπειτα από έντονες πιέσεις που δέχθηκε η ελληνική πλευρά, αποδέχτηκε τον διαχωρισμό της τελωνειακής ένωσης και του χρηματοδοτικού πρωτοκόλλου, υπό τον όρο να οριστεί η έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Κύπρο όχι αργότερα από το 1997.

Με την άρση του ελληνικού βέτο, ο δρόμος για την Τελωνειακή Ένωση ήταν πλέον ανοικτός. Η υπ' αριθμόν 1/95 απόφαση του Συμβουλίου Σύνδεσης ΕΚ-Τουρκίας, επισφράγισε την Τελωνειακή Ένωση, η οποία τέθηκε σε ισχύ το 1996. Η συμφωνία περιλάμβανε⁵⁰ τεχνικά θέματα σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων (κατάργηση τελών και επιβαρύνσεων ισοδυνάμου αποτελέσματος για τις εισαγωγές από την ΕΕ και από τρίτες χώρες, χρήση κοινού εξωτερικού δασμολογίου της ΕΕ), εντατικοποίηση της συνεργασίας για τομείς που δεν καλύπτονται από την Τελωνειακή Ένωση (βιομηχανική συνεργασία, διευρωπαϊκά δίκτυα, ενέργεια, μεταφορές, τηλεπικοινωνίες, γεωργία, περιβάλλον, επιστήμη, καθώς και θέματα που σχετίζονται με δικαιοσύνη και εσωτερικές υποθέσεις, προστασία των καταναλωτών και πολιτιστική συνεργασία) και τέλος οικονομική συνεργασία με στόχο την ελάφρυνση του βάρους από τον ανταγωνισμό που θα φέρει σε τούρκους παραγωγούς το άνοιγμα της οικονομίας στην ΕΕ.

⁴⁷ Αναφερόμαστε στη διαδικασία στο Νταβός της Ελβετίας το 1988. Τα αποτελέσματα της συνάντησης ήταν η υπογραφή δύο συμφωνιών (υιοθέτηση μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης και αποφυγή στρατιωτικών αντιπαραθέσεων). Οι συμφωνίες δεν ήταν όμως τις διαφορές ανάμεσα στις δύο πλευρές, καθώς συνείχε να υφίσταται κλίμα καχυποψίας μεταξύ τους.

⁴⁸ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 125-127

⁴⁹ Η Κύπρος υπέβαλε αίτηση για ένταξη στην ΕΕ το 1990.

⁵⁰ Απόφαση 1/95 Συμβουλίου Σύνδεσης ΕΚ-Τουρκίας της 22ας Δεκεμβρίου 1995, όπ.π

Η συμφωνία επωφέλησε και τα δύο αντισυμβαλλόμενα μέρη.⁵¹ Η Τουρκία έκανε άνοιγμα σε μία αγορά με τεράστιες δυνατότητες, γεγονός που προσέλκυε τις άμεσες ξένες επενδύσεις που τόσο είχε ανάγκη για να εκσυγχρονίσει τις οικονομικές δομές της, ενώ η οικονομική αυτή συνεργασία έθετε τις βάσεις για αναδιάρθρωση της τουρκικής οικονομίας, ενισχύοντας τον δυτικό προσανατολισμό της. Από την άλλη η Ευρώπη, κέρδισε 65 εκατομμύρια νέους καταναλωτές και προσδοκούσε να κερδίσει ακόμα περισσότερους, χρησιμοποιώντας την Τουρκία ως «Δούρειο Ίππο» για τις αγορές της Μέσης Ανατολής.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθούμε στο πώς ερμήνευσε η κάθε πλευρά την Τελωνειακή Ένωση. Η μεν Τουρκία, αναπτέρωσε τις ελπίδες της, θεωρώντας την συμφωνία ως προστάδιο της πλήρους ένταξης της χώρας.⁵² Από την άλλη η Ευρώπη χρησιμοποίησε την Τελωνειακή Ένωση ως μέσο κατευνασμού των τουρκικών αντιδράσεων από την απόρριψη της ένταξης της χώρας το 1989, αλλά και ως ευκαιρία για την εξυπηρέτηση των οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων της, δηλαδή την διεύρυνση της ευρωπαϊκής αγοράς και τη διατήρηση της ευρωπαϊκής πολιτικής της χώρας. Σε καμία όμως περίπτωση δεν θεωρούσε ότι η Τουρκία έπρεπε να ελπίζει σε πλήρη ένταξή της.⁵³ Και αυτή ακριβώς η άποψη την Ευρώπης θα επιβεβαιωθεί στο -εφιαλτικό για την Τουρκία- Συμβούλιο του Λουξεμβούργου το 1997, το οποίο και θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

⁵¹ Birol A. Yeşilada, “The Worsening EU-Turkey Relations”, SAIS Review, (vol. 19, no. 1, Spring 1999), σελ. 147

⁵² Κατ’ακρίβειαν αυτή η τουρκική πεποίθηση ήταν εύλογη, καθότι συνήθως η Τελωνειακή Ένωση οδηγεί σε συμφωνία όπου δίνεται το status του πλήρους μέλους στην υποψήφια χώρα (βλ. Atila Eralp, “Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση”, στο Δημήτρης Καιρίδης και Lenore G. Martin (επ.), Ρόλος και θέση της Τουρκίας στον κόσμο: Σύγχρονη Πραγματικότητα και Μελλοντικές Προκλήσεις, (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2006), σελ. 81

⁵³ Birol A. Yeşilada, “The Worsening EU-Turkey Relations”, όπ.π, σελ. 147

1.4.3 Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου και τα τέσσερα σενάρια για την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας (1997)

Η περίοδος που μεσολάβησε πριν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου ήταν καθοριστική για τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια αυτού. Συγκεκριμένα, υπήρχαν τέσσερα πιθανά σενάρια⁵⁴ ως προς την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας. Το πρώτο σενάριο που ήταν αρχικά το επικρατέστερο, ήταν ο αποκλεισμός της Τουρκίας από τη διαδικασία διεύρυνσης.

Το δεύτερο σενάριο ήταν η παραχώρηση ενός ειδικού status στην Τουρκία, το οποίο σε καμία περίπτωση δεν θα εξασφάλιζε το status του πλήρους μέλους. Όμως όπως διέβλεπαν οι ευρωπαίοι αξιωματούχοι, η παραχώρηση αυτού του ειδικού status θα επιδείωνε τις ευρωτουρκικές σχέσεις, ενισχύοντας τον ευρωσκεπτισμό στην χώρα. Όπως ήταν αναμενόμενο η προοπτική αυτή δυσαρέστησε την Τουρκία, που θεώρησε μεροληπτική τη στάση που τηρούσαν οι ευρωπαίοι, λαμβάνοντας υπόψη ότι την ίδια περίοδο χώρες που κατέθεσαν μεταγενέστερα αίτηση από αυτήν, αποκτούσαν την ιδιότητα του μέλους, ενώ, και οι ΗΠΑ ασκούσαν πίεση προς την ΕΕ για να συμπεριλάβουν και την Τουρκία στη διαδικασία διεύρυνσης.

Το τρίτο σενάριο ήταν η παραχώρηση του ειδικού status στην Τουρκία με την ταυτόχρονη δέσμευση για προοπτική ένταξης, χωρίς ωστόσο να ορίζεται ο χρόνος και ο τρόπος έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων και με αποκλεισμό από τις προενταξιακές διαπραγματεύσεις. Το εν λόγω σενάριο ήταν ιδιαίτερα επωφελές για την ΕΕ, καθότι θα άφηνε ανοικτή την πόρτα της ένταξης, χωρίς την οικονομική δέσμευση της ΕΕ για χρηματοδότηση, ενώ θα ασκούσε πίεση στην Τουρκία για οικονομική και πολιτική μεταρρύθμιση.

Το τέταρτο σενάριο ήταν να λάβει η Τουρκία το καθεστώς του πλήρους μέλους της ΕΕ, όπως και οι υπόλοιπες υποψήφιες χώρες. Το σενάριο αυτό, αν και ήταν το επιθυμητό για την Τουρκία, εντούτοις δεν βρήκε υποστήριξη ανάμεσα στους ευρωπαίους εταίρους.

Κατά τη διάρκεια της Συνόδου Κορυφής του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Λουξεμβούργο, οι αξιωματούχοι της ΕΕ ανακοίνωσαν τα σχέδιά τους για διεύρυνση της ΕΕ, κατά τις επιταγές έκθεσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που τιτλοφορείτο

⁵⁴ Atila Erarp, “Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση”, όπ.π., σελ. 85-87

«Agenta 2000»⁵⁵. Η ανακοίνωση καλούσε τις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης να ενταχθούν στην Ένωση, εφαρμόζοντας ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα που θα υποβοηθούσε την προετοιμασία τους για προσχώρηση.

Από τα προαναφερθέντα τέσσερα σενάρια, επικράτησε τελικώς το τρίτο, οπότε και δόθηκε στην Τουρκία το ειδικό status με προοπτική ένταξης στο απώτερο μέλλον. Παρά την στήριξη από Αγγλία, Γαλλία και Ιταλία, η τουρκική ένταξη συνάντησε τη σθεναρή αντίσταση της Ελλάδας, της Γερμανίας και του Λουξεμβούργου⁵⁶, και έτσι αποκλείστηκε από τον κατάλογο των υπό ένταξη χωρών. Αυτό προκάλεσε την οργισμένη αντίδραση της Τουρκίας όχι μόνο γιατί είχαν συμπεριληφθεί χώρες με χαμηλότερο δημοκρατικό και οικονομικό επίπεδο από αυτήν, αλλά και γιατί ανάμεσα σε αυτές ήταν και η Κύπρος.

Ο απόηχος της Συνόδου Κορυφής του Λουξεμβούργου βρήκε μία Ευρώπη διχασμένη -ως προς την προοπτική ένταξής της Τουρκίας- και μία Τουρκία εξοργισμένη. Οι αποφάσεις της Συνόδου, ήταν κάθε άλλο παρά ευχάριστες για την Τουρκία, η οποία δεν μπορούσε να πιστέψει πως η Ευρώπη της γύρισε την πλάτη για ακόμα μία φορά, την ίδια στιγμή που ήταν έτοιμη να υποδεχτεί στους κόλπους της χώρες, οι οποίες συνιστούσαν μέχρι πρότινος απειλή για αυτήν.⁵⁷ Συγχρόνως, δεν πάρθηκε καμία απολύτως δέσμευση από την Ευρώπη, που περιορίστηκε απλώς σε γενικόλογες ανακοινώσεις, ενώ, κρίθηκε ως αντιφατικό το γεγονός ότι η χώρα ήταν μεν επιλέξιμη για ένταξη, αποκλείστηκε δε από την διαδικασία διεύρυνσης.⁵⁸

⁵⁵ European Commission, Agenta 2000 For a stronger and wider Union, , Supplement 5/97, (Brussels: Bulletin of the European Union, 1997)

⁵⁶ Η Ελλάδα αντιτάχθηκε λόγω των τεταμένων ελληνοτουρκικών σχέσεων, του Κυπριακού προβλήματος αλλά και εξαιτίας των παθογενειών του τουρκικού πολιτικού συστήματος. Οι αντιρρήσεις των υπόλοιπων ευρωπαϊών εδράζονταν στις διαμάχες μεταξύ κεμαλιστών και ισλαμιστών αλλά και στον παρεμβατικό ρόλο του Στρατού στο πολιτικό γίγνεσθαι. Η Γερμανία (συγκεκριμένα οι χριστιανοδημοκράτες) είχε και μία άλλη αντίρρηση ως προς το πολιτισμικό χάσμα Ευρώπης και Τουρκίας, το οποίο θεωρούσε αγεφύρωτο (βλ. Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 139, & European Union Center of North Carolina, EU Briefings, όπ.π, σελ.2-3)

⁵⁷ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 144

⁵⁸ Ibid

Ενδεικτικό της τουρκικής αντίδρασης⁵⁹ ήταν οι δηλώσεις του τότε πρωθυπουργού Mesut Yılmaz, ο οποίος υποστήριξε ότι η Ευρώπη ήταν προκατειλημμένη ως προς την τουρκική ένταξη, κάνοντας παράλληλα διαβεβαίωση πως η τουρκική οικονομία ήταν απαλλαγμένη από τα προβλήματα του παρελθόντος και το πολιτικό σύστημα δεν αντιμετώπιζε καμία φονταμενταλιστική απειλή. Παράλληλα σύμφωνα με την Άγκυρα, οι σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών θα έπρεπε να βασίζονταν στις ήδη υφιστάμενες συμφωνίες (δηλ. τη Συμφωνία της Άγκυρας, το Πρόσθετο Πρωτόκολλο και την Τελωνειακή Ένωση).

Σημαντική συνέπεια στο εσωτερικό της χώρας, ήταν η ενίσχυση του κλίματος αντιευρωπαϊσμού, με τα κόμματα να παίρνουν αποστάσεις από την ΕΕ, γεγονός το οποίο οδήγησε την τουρκική κυβέρνηση από το να αναστείλει τον πολιτικό διάλογο⁶⁰, ενώ απείλησε ότι θα προσαρτήσει στην Τουρκία το κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου, σε περίπτωση που η ΕΕ προχωρούσε τη διαδικασία ένταξης της τελευταίας.

Η ματαίωση της ευρωπαϊκής φιλοδοξίας της Τουρκίας από την Ευρώπη και η απροσδιόριστη υπόσχεση για ένταξη, δημιούργησε ένα συναίσθημα απομονωτισμού στη χώρα, που όμως ανατράπηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι. Πριν όμως εξετάσουμε τα εκεί δρώμενα, θα αναφερθούμε στα γεγονότα που οδήγησαν στην αλλαγή της ευρωπαϊκής στάσης και στις διεργασίες που ακολούθησαν μετά το Λουξεμβούργο.

1.4.4 Η πορεία από το Λουξεμβούργο στο Ελσίνκι

1.4.4.1 Η «Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Τουρκία» και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Κάρντιφ (1998)

Λίγους μήνες μετά τη λήξη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λουξεμβούργου και τον αποκλεισμό της Τουρκίας από τις υπό ένταξη χώρες, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε το πλαίσιο της διαμόρφωσης για την «Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Τουρκία».⁶¹ Η Στρατηγική προέβλεπε ανάπτυξη των δυνατοτήτων της Συμφωνίας της

⁵⁹ Birol A. Yeşilada, “The Worsening EU-Turkey Relations”, όπ.π, p. 149

⁶⁰ Για αυτό τον λόγο απέρριψε και την πρόσκληση που είχε δεχθεί για συμμετοχή στη συνδιάσκεψη του 1998. (σχετικά Atila Eralp, “Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση”, όπ.π, σελ. 88)

⁶¹ Regular Report from the Commission on Turkey’s Progress Towards Accession (1998), όπ.π, σελ. 7 (ημερομηνία προσπέλασης 12/2/2015) Πίσω από την εκπόνηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την

Άγκυρας, περεταίρω εντατικοποίηση της Τελωνειακής Ένωσης, εφαρμογή χρηματοοικονομικής συνεργασίας, εναρμόνιση των νομοθεσιών και υιοθέτηση του ευρωπαϊκού κεκτημένου, καθώς και συμμετοχή της Τουρκίας σε επιλεγμένα προγράμματα και θεσμούς. Παράλληλα η ΕΕ τόνισε ότι η ενίσχυση των δεσμών της Τουρκίας με την Ένωση εξαρτάται από πέντε προϋποθέσεις⁶²:

1^ο η Τουρκία θα πρέπει να επιδιώξει πολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις

2^ο η Τουρκία θα πρέπει να βελτιώσει το επίπεδο σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα δε την μεταχείριση της κουρδικής μειονότητας

3^ο η Τουρκία θα πρέπει να βελτιώσει τις σχέσεις της με την Ελλάδα και να επιλύσει τις διαφορές του Αιγαίου διά της νομικής οδού (μέσω του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης)

4^ο η Τουρκία θα πρέπει να υποστηρίζει τις προσπάθειες διαμεσολάβησης στην Κύπρο και μην αντιταχθεί στην ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ και

5^ο η Τουρκία θα πρέπει να πείσει την τουρκοκυπριακή κοινότητα να συμμετέχει στις ενταξιακές συνομιλίες με την ΕΕ.

Την ίδια χρονιά έλαβε χώρα το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Κάρντιφ, στο οποίο όμως η Τουρκία δεν συμμετείχε παρόλο που είχε προσκληθεί, διαμαρτυρούμενη για τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λουξεμβούργου. Παρά της απουσία της Τουρκίας, το Συμβούλιο «χαιρέτισε τη διαβεβαίωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την υποβολή τακτικών εκθέσεων για την πρόοδο κάθε υποψήφιας χώρας ως προς την ένταξη», σημειώνοντας ότι «για την περίπτωση της Τουρκίας οι εκθέσεις θα έχουν ως βάση το άρθρο 28 της Συμφωνίας Σύνδεσης και τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λουξεμβούργου»⁶³, ενώ εξέφρασε την ικανοποίησή του «για την υλοποίηση της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής ως προς την προετοιμασία της Τουρκίας για

Τουρκία βρισκόταν η Μεγάλη Βρετανία, η οποία εξέφραζε ξεκάθαρα πλέον την πολιτική της βούληση για στήριξη της τουρκικής ένταξης

⁶² Birol A. Yeşilada, “The Worsening EU-Turkey Relations”, όπ.π, p. 148

⁶³ Cardiff European Council, Presidency Conclusions, 15 and 16 June 1998, SN 150/1/98 REV 1, παράγραφος 64, σελ. 22

την προσχώρηση», καλώντας την Επιτροπή «να προχωρήσει στην εφαρμογή αυτής της στρατηγικής». ⁶⁴

Έχοντας πλέον την βρετανική στήριξη, η Τουρκία άρχισε να εξέρχεται από τον ευρωπαϊκό απομονωτισμό, γεγονός το οποίο μετρίασε τις τουρκικές αντιδράσεις μετά το Κάρντιφ. Μετά το τέλος της Συνόδου, η Τουρκία κοινοποίησε έγγραφο προς την Επιτροπή, που περιείχε τις προτάσεις της για ανάπτυξη των ευρωτουρκικών σχέσεων ⁶⁵, πράγμα που καταδείκνυε ότι ήταν έτοιμη για επανεκκίνηση του διαλόγου με την Ευρώπη. Παρότι υπήρχε μία σχετική βελτίωση στις μεταξύ τους σχέσεις, η Τουρκία παρέμενε ανικανοποίητη.

Ούτε τα συμπεράσματα του επόμενου Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που διεξήχθη στη Βιέννη τα τέλη του 1998, κρίθηκαν ικανοποιητικά για την Τουρκία. Παρόλο που το Συμβούλιο υπογράμμισε «τη μεγάλη σημασία που αποδίδει στην περαιτέρω ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ της ΕΕ – Τουρκίας μέσω της προώθησης της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την προετοιμασία της Τουρκίας για ένταξη» ⁶⁶, εντούτοις αυτό συνέχιζε να υποδηλεί την μετριοπαθή στάση της Ευρώπης ως προς την τουρκική προοπτική ένταξης.

1.4.4.2 Τα γεγονότα που επηρέασαν τις ευρωτουρκικές σχέσεις και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας (1999)

Τα ευρωπαϊκά συμβούλια του 1998, δεν είχαν αφήσει ικανοποιημένα την Τουρκία, παρά το ότι σημειώθηκε κάποια βελτίωση με την αναδιατύπωση των συμπερασμάτων του Λουξεμβούργου. Το πρώτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του 1999, είχε ξεκινήσει με αισιόδοξη προοπτική ως προς τη στήριξη της τουρκικής υποψηφιότητας. Ωστόσο μία

⁶⁴ Cardiff European Council, Presidency Conclusions, όπ.π, παράγραφος 68, σελ. 24

⁶⁵ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, A Strategy For Developing Relations Between Turkey And The European Union Proposals of Turkey July 17, 1998, http://www.mfa.gov.tr/a-strategy-for-developing-relations-between-turkey-and-the-european-union_br_proposals-of-turkey_br_july-17_-1998_br_en.mfa (ημερομηνία προσπέλασης 13/2/2015)

⁶⁶ Vienna European Council, Presidency Conclusions, 11 and 12 December 1998, παράγραφος 63 , http://www.europarl.europa.eu/summits/wie1_en.htm (ημερομηνία προσπέλασης 13/2/2015). Επιπλέον το Συμβούλιο συνέδεσε την υλοποίηση της ευρωπαϊκής στρατηγικής με τα συμπεράσματα του Λουξεμβούργου και του Κάρντιφ.

σειρά από γεγονότα, τα οποία και θα εξετάσουμε παρακάτω, επηρέασαν τις ευρωτουρκικές σχέσεις, έχοντας θετικό αλλά και αρνητικό αντίκτυπο.

Το πρώτο γεγονός αφορούσε στην υπόθεση του Κούρδου ηγέτη του ΡΚΚ, Abdullah Ocalan. Ο Ocalan πολέμησε ενάντια στην τουρκική κυβέρνηση χρησιμοποιώντας βία και τρομοκρατικές ενέργειες, με σκοπό να διεκδικήσει περισσότερα δικαιώματα για την -καταπιεσμένη- κουρδική μειονότητα στην Τουρκία. Αποτέλεσμα των ενεργειών του ήταν να επικυρηχθεί από την Τουρκία, ενώ το κόμμα το οποίο εκπροσωπούσε (δηλ. το ΡΚΚ) αναγνωρίστηκε ως τρομοκρατική οργάνωση από πολλά κράτη, ανάμεσα σε αυτά η Γερμανία και η Γαλλία.⁶⁷ Η υπόθεση αυτή κατέδειξε ότι τα όρια μεταξύ Ευρώπης και Ευρασίας ήταν δυσδιάκριτα⁶⁸, αφού τόσο τα εσωτερικά, όσο και τα περιφερειακά προβλήματα της Τουρκίας είχαν γίνει πλέον προβλήματα της Ευρώπης και αντίστοιχα τα προβλήματα της Ευρώπης, όπως η Βοσνία και το Κόσοβο, είχαν γίνει προβλήματα της Τουρκίας.⁶⁹

Το δεύτερο γεγονός αφορούσε στις ενέργειες του νεοεκλεγέντος πρωθυπουργού, Bülent Ecevit. Μέσω μίας επιστολής με παραλήπτη τον Gerhard Schröder, ο τούρκος πρωθυπουργός διεμήνυσε τις προθέσεις του αφενός για την προώθηση των αναγκαίων οικονομικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, αφετέρου για τη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Τις τουρκικές δεσμεύσεις χαιρέτισαν τόσο η Γερμανία και η Γαλλία, όσο και άλλες χώρες της ΕΕ.⁷⁰

⁶⁷ Ibid, σελ. 182.

⁶⁸ Ο Ocalan είχε ζητήσει πολιτικό άσυλο αρχικά στην Ιταλία και έπειτα στην Ελλάδα. Ειδικά η παραμονή του στην Ελλάδα, δημιούργησε νέα διπλωματική διένεξη ανάμεσα στις δύο χώρες που είχαν ήδη ανοικτούς λογαριασμούς (γεγονότα στα Ίμια, πύραυλοι S-300). Η κρίση εκτονώθηκε με τη σύλληψη του Ocalan στην ελληνική πρεσβεία στο Ναϊρόμπι.

⁶⁹ Υπήρχε το εξής παράδοξο: η Τουρκία αντιμετώπιζε ολοένα και περισσότερα προβλήματα στον τομέα της ασφάλειας, γεγονός που ήταν αποτρεπτικό για την ένταξή της, καθώς θα έβαζε την Ευρώπη σε νέες περιπέτειες. Ωστόσο, ήταν τόσο σημαντικός ο ρόλος της Τουρκίας στα διαπεριφερειακά ζητήματα, που ο αποκλεισμός της από την Ευρώπη, όχι μόνο δεν θα ελαχιστοποιούσε τα προβλήματα, αλλά αντίθετα θα αύξανε τους κινδύνους για την ευρωπαϊκή ασφάλεια (Atila Eralp, “Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση”, όπ.π, σελ. 92).

⁷⁰ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 183

Τα δύο παραπάνω γεγονότα επανέφεραν στο προσκήνιο την Τουρκία, προσθέτοντας δύο νέες μεταβλητές⁷¹ στις σχέσεις της με την Ευρώπη: το άνοιγμα της ΕΕ προς την Νοτιοανατολική Ευρώπη και την ανάπτυξη μίας κοινής στρατηγικής για την ασφάλεια και την άμυνα. Οι δύο νέοι αυτοί παράγοντες αναβάθμιζαν τον γεωστρατηγικό ρόλο - κλειδί της Τουρκίας: η Ευρώπη είχε ανάγκη την Τουρκία για την σταθεροποίηση της ασφάλειας, αλλά και η Τουρκία είχε ανάγκη την Ευρώπη για την ισχυροποίηση της θέσης της στην περιοχή της.⁷²

Όταν όμως την ίδια χρονιά έλαβε χώρα το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας, το κλίμα δεν ήταν το ίδιο. Παρά την αναβάθμιση του ρόλου της και τις σχετικές ευρωπαϊκές διαβεβαιώσεις, η ένταξη της Τουρκίας δεν τέθηκε καν ως θέμα στην ατζέντα, ενώ τα συμπεράσματα δεν έκαναν την παραμικρή αναφορά σε αυτήν.⁷³ Αυτό σήμαινε πως η Τουρκία είχε μεν κερδίσει συμμάχους εντός της Ευρώπης, αλλά όχι αρκετούς ώστε να πάρει το καθεστώς της υποψηφίας για ένταξη χώρας.

Η Τουρκία μπορεί να δυσαρεστήθηκε από τα συμπεράσματα και την γενικότερη στάση της Ευρώπης, η αλήθεια όμως ήταν ότι η στάση της τελευταίας ως προς την πρώτη είχε αλλάξει, με έμμεσο όμως τρόπο. Η αλλαγή που έκανε η ΕΕ ως προς τη στρατηγική διεύρυνσης,⁷⁴ ευνοούσε στην πραγματικότητα την τουρκική ένταξη, και στην ουσία, προετοίμαζε το έδαφος για το επερχόμενο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι.

⁷¹ Ibid.

⁷² Atila Eralp, “Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση”, όπ.π., σελ. 92

⁷³ Cologne European Council, Presidency Conclusions, 3 and 4 June 1999, 150/99 REV 1

⁷⁴ Ibid παρ. 59, σελ. 22. Εγκαταλείφθηκε δηλαδή η μέχρι πρότινος εξέταση των υποψηφίων χωρών υπό μορφή μπλοκ και εφαρμόστηκε η αρχή της διαφοροποίησης, δηλαδή η υποψηφιότητα θα εξεταζόταν σε συνάρτηση με την πρόοδο που θα σημείωνε κάθε υποψήφιο κράτος. Με αυτή την αλλαγή στρατηγικής, η Τουρκία θα μπορούσε να αποκτήσει το καθεστώς υποψηφίας χώρας, παρόλο που δεν πληρούσε τα κριτήρια της Κοπεγχάγης (Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 186-187). Εκτός από την Τουρκία βέβαια, η αρχή της διαφοροποίησης ενίσχυε και την ευρωπαϊκή προοπτική των βαλκανικών χωρών (Kalypso Nicolaidis, “Europe’s Tainted Mirror: Reflections on Turkey’s Candidacy Status After Helsinki”, στο Dimitris Keridis and Dimitris Triantaphyllou (eds), Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization, (Herndon: Brassey’s, 2001) σελ. 248-249)

1.4.5 Το σημείο τομής στην τουρκική ενταξιακή πορεία: το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι (1999)

1.4.5.1 Η Τουρκία αποκτά το καθεστώς της υπό ένταξη χώρας

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Ελσίνκι της Φινλανδίας αποτελεί σημείο το αναφοράς για την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας. Έπειτα από χρόνια διαπραγματεύσεων, απογοητεύσεων και εντατικών προσπαθειών, η Τουρκία πέτυχε αυτό που επιθυμούσε για πολλές δεκαετίες: να συμπεριληφθεί ως υποψήφια προς ένταξη χώρα και να ξεκινήσει τις ενταξιακές της διαπραγματεύσεις με την ΕΕ.

Στα συμπεράσματα της Συνόδου⁷⁵, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο «εξέφρασε την ικανοποίησή του για τις πρόσφατες θετικές εξελίξεις στην Τουρκία, όπως επισημαίνονταν στην έκθεση προόδου της Επιτροπής,⁷⁶ καθώς και την πρόθεση της να συνεχίσει τις μεταρρυθμίσεις της προκειμένου να συμμορφωθεί προς τα κριτήρια της Κοπεγχάγης». Σημείωσε επίσης ότι «η Τουρκία είναι υποψήφιο κράτος που προορίζεται να προσχωρήσει στην Ένωση με βάση τα ίδια κριτήρια τα οποία ισχύουν για τα λοιπά υποψήφια κράτη.» Αναφερόμενη δε στην ευρωπαϊκή στρατηγική επεσήμανε ότι «για την Τουρκία, όπως και για άλλα υποψήφια κράτη, θα ισχύει μια προενταξιακή στρατηγική για την ενθάρρυνση και στήριξη των μεταρρυθμίσεων της», η οποία «θα περιλαμβάνει ενισχυμένο πολιτικό διάλογο, με έμφαση στην πρόοδο για την εκπλήρωση των πολιτικών κριτηρίων προσχώρησης ιδίως όσον αφορά το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και στα θέματα που αναφέρονται στην παράγραφο 4⁷⁷ και στην παράγραφο 9 σημείο (α)⁷⁸.»

⁷⁵ Helsinki European Council, Presidency Conclusions, 10 and 11 December 1999, παράγραφος 12, http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm (ημερομηνία προσπέλασης 13/2/2015)

⁷⁶ European Commission, 1999 Regular Report from the Commission on Turkey's progress towards accession, 13/10/99, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1999/turkey_en.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 13/2/2015)

⁷⁷ Παράγραφος 4 Συμπερασμάτων Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι: «Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επιβεβαιώνει την περιεκτική φύση της διαδικασίας προσχώρησης, η οποία τώρα περιλαμβάνει 13 υποψήφια κράτη εντός ενιαίου πλαισίου. Τα υποψήφια κράτη συμμετέχουν στη διαδικασία προσχώρησης επί ίσοις όροις. Πρέπει να συμμερίζονται τις αξίες και τους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως ορίζονται στις Συνθήκες. Εν προκειμένω, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τονίζει την αρχή της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών σύμφωνα με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και παροτρύνει τα

Παράλληλα «η Τουρκία θα μπορούσε να συμμετέχει σε κοινοτικά προγράμματα και οργανισμούς και σε συνεδριάσεις μεταξύ υποψήφιων κρατών και της Ένωσης στα πλαίσια της διαδικασίας προσχώρησης. Σε συνδυασμό με ένα εθνικό πρόγραμμα για την αποδοχή του κεκτημένου, θα εκπονηθεί μια εταιρική σχέση προσχώρησης βάσει των συμπερασμάτων προηγούμενων Ευρωπαϊκών Συμβουλίων, αλλά με προτεραιότητες στις οποίες πρέπει να επικεντρωθούν οι προπαρασκευαστικές εργασίες για την προσχώρηση λαμβανομένων υπόψη των πολιτικών και οικονομικών κριτηρίων και των υποχρεώσεων ενός κράτους μέλους. Θα δημιουργηθούν ενδεδειγμένοι μηχανισμοί παρακολούθησης. Για να ενισχυθεί η εναρμόνιση της τουρκικής νομοθεσίας και πρακτικής με το κεκτημένο, καλείται η Επιτροπή να εκπονήσει μια διαδικασία αναλυτικής εξέτασης του κεκτημένου. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καλεί την Επιτροπή να υποβάλει ένα ενιαίο πλαίσιο για το συντονισμό όλων των πηγών κοινοτικής προενταξιακής χρηματοδοτικής ενίσχυσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.»⁷⁹

Η Σύνοδος Κορυφής του Ελσίνκι έδωσε τέλος στις ασάφειες που επικρατούσαν ως προς τη θεώρηση της Τουρκίας ως ευρωπαϊκής χώρας. Παράλληλα, η εξίσωσή της με τις υπόλοιπες υποψήφιες χώρες, αποτέλεσε μια σαφή δήλωση της ΕΕ για ίση μεταχείριση. Αυτό αποτελεί και την ειδοποιό διαφορά μεταξύ του Λουξεμβούργου και του Ελσίνκι: Ενώ στο Λουξεμβούργο η Τουρκία αντιμετωπίστηκε ως μεμονωμένη περίπτωση, στο Ελσίνκι προσφέρθηκε μια εταιρική σχέση προσχώρησης επί ίσοις όροις με τις υπόλοιπες υποψήφιες χώρες. Για πρώτη φορά η Άγκυρα έμεινε

υποψήφια κράτη να καταβάλουν κάθε προσπάθεια για την επίλυση κάθε εκκρεμούς συνοριακής διαφοράς και άλλων συναφών θεμάτων. Άλλως, θα πρέπει να φέρουν τη διαφορά ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος. Το αργότερο στα τέλη του 2004, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο θα επανεξετάσει την κατάσταση ως προς κάθε εκκρεμή διαφορά, ιδίως όσον αφορά τις επιπτώσεις στην ενταξιακή διαδικασία προκειμένου να προαγάγει την επίλυσή τους μέσω του Διεθνούς Δικαστηρίου. Επί πλέον, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υπενθυμίζει ότι η τήρηση των πολιτικών κριτηρίων που όρισε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης αποτελεί προϋπόθεση για την έναρξη διαπραγματεύσεων προσχώρησης και ότι η τήρηση όλων των κριτηρίων της Κοπεγχάγης αποτελεί τη βάση για την προσχώρηση στην Ένωση.»

⁷⁸ Ibid, Παράγραφος 9 (α): «Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο χαιρετίζει την έναρξη, στις 3 Δεκεμβρίου στη Νέα Υόρκη, των συνομιλιών για τη συνολική ρύθμιση του Κυπριακού και εκφράζει την κατηγορηματική του υποστήριξη για τις προσπάθειες του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών να φέρει τη διαδικασία σε αίσιο πέρας.»

⁷⁹ Ibid, Παράγραφος 12

ικανοποιημένη από την ευρωπαϊκή στάση, αξιολογώντας θετικά τα συμπεράσματα του Ελσίνκι, σε σύγκριση με αυτά των προηγούμενων Ευρωπαϊκών Συμβουλίων.

1.4.5.2 Το παρασκήνιο και οι διαβουλεύσεις

Το παρασκήνιο της Συνόδου Κορυφής του Ελσίνκι παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αυτό γιατί ήταν και πάλι η στάση που τήρησε η ελληνική πλευρά, καθοριστική για την χορήγηση του καθεστώτος της υποψήφιας χώρας στην Τουρκία.

Ο τότε Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών Γιώργος Παπανδρέου, δίνοντας το στίγμα της στάσης που θα τηρούσε η χώρα στο Ελσίνκι, δήλωνε⁸⁰ ότι η θέση που θα υιοθετούσε η Ελλάδα ως προς την υποψηφιότητα της Τουρκίας δεν ήταν δεδομένη, επισημαίνοντας ωστόσο ότι δεν θα αντιμετωπισθεί με προκατάληψη. Παράλληλα η ελληνική κυβέρνηση εξέφρασε την άποψη ότι η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας είναι άμεσα συνυφασμένη με τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και την επίλυση του Κυπριακού, τονίζοντας ότι η Τουρκία θα πρέπει να συμφωνεί με τις αρχές στις οποίες εδράζεται η ΕΕ. Τέλος κρίθηκε σημαντικό να υπάρξει ένας «οδικός χάρτης» από τον οποίο θα απέρρεαν υποχρεώσεις για τη γείτονα χώρα, όμως σε περίπτωση που αυτή δεν συμμορφωνόταν, θα υπήρχε διακοπή των ενταξιακών διαπραγματεύσεων.⁸¹

Προκειμένου να συναινέσει στην αναγνώριση της Τουρκίας ως υπό ένταξη χώρας, η κυβέρνηση Σημίτη είχε θέσει τρεις όρους⁸²: την απρόσκοπτη πορεία του Κυπριακού, την αποδοχή από την Τουρκία της δικαιοδοσίας του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης και τέλος, τον σεβασμό του κοινοτικού κεκτημένου, δηλαδή αποδοχή των πολιτικών κριτηρίων της Κοπεγχάγης το 1993 (ανθρώπινα δικαιώματα, εκδημοκρατισμός, μη χρήση βίας).

⁸⁰ Γιώργος Παπανδρέου, “Η Σύνοδος του Ελσίνκι”, Εφημερίδα το Βήμα, 5/12/1999

⁸¹ Ibid

⁸² Σπύρος Μακρής, “Δημοκρατική Ειρήνη και Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Η περίπτωση του Ελσίνκι”, Εταιρεία Κοινωνικών και Οικονομικών Μελετών, σελ. 12 (στο ίδιο κείμενο βλέπε ανάλυση για τη στάση των ελληνικών πολιτικών κομμάτων πριν και μετά το Ελσίνκι)

Έπειτα από μαραθόνιες διαπραγματεύσεις μεταξύ Ελλάδας, Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας και Γερμανίας⁸³, οι ελληνικές θέσεις έγιναν τελικώς αποδεκτές και υιοθετήθηκαν στα Συμπεράσματα του Συμβουλίου. Η ελληνική διπλωματία βγήκε κερδισμένη από τις εξελίξεις στο Ελσίνκι για δύο λόγους: αφ' ενός κατάφερε να πείσει τους υπόλοιπους εταίρους να δεχθούν τους όρους που η ίδια έθεσε και αφ' ετέρου το Ελσίνκι αποτέλεσε το σημείο επανεκκίνησης της επαναπροσέγγισης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, όπου ο ρόλος της ΕΕ ως παράγοντας διαιτησίας μεταξύ των δύο χωρών θα ήταν αναβαθμισμένος, απομειώνοντας τον ρόλο και την επιρροή των ΗΠΑ στα ζητήματα αυτά.⁸⁴

1.4.5.3 Οι παράγοντες που συνετέλεσαν στην απόφαση για την τουρκική υποψηφιότητα

Η απόφαση για την τουρκική υποψηφιότητα διαμορφώθηκε έπειτα από τη σύγκλιση διαφόρων συνισταμένων που μπορούμε να τις κατηγοριοποιήσουμε ως εξής:

- 1) Στάσεις κρατών μελών
- 2) Παράγοντες άμεσα σχετιζόμενοι με την Τουρκία
- 3) Διεθνείς παράγοντες

1) Στάσεις κρατών μελών

- Η ελληνική στάση

Όπως προείπαμε η ελληνική στάση ήταν καθοριστική για την έκβαση της τουρκικής υποψηφιότητας. Είδαμε ότι πριν το 1999, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις κλυδωνίστηκαν για μία σειρά από λόγους τους οποίους προαναφέραμε, ενώ οι προσπάθειες επαναπροσέγγισης μεταξύ των δύο χωρών είχαν επανειλημμένα αποτύχει. Επιπλέον,

⁸³ Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και Γερμανία δεν συμφωνούσαν αρχικά ως προς τους ελληνικούς όρους: η Μεγάλη Βρετανία διαφωνούσε στην επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών μέσω της διεθνούς δικαιοσύνης, η Γαλλία διαφωνούσε ως προς τους ελληνικούς όρους για το Κυπριακό, ενώ η Γερμανία δεν ήταν σύμφωνη με τον «οδικό χάρτη». Τελικώς υπήρξε σύγκλιση των τριών κρατών με τις ελληνικές θέσεις (βλ. Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 189-190)

⁸⁴ Ibid, σελ. 191-192

η Ελλάδα, εξαιτίας της αδιάλλακτης στάσης που τηρούσε και των αμετακίνητων απόψεών της, εισέπραττε το σύνολο των αντιδράσεων της τουρκικής δυσαρέσκειας προς την ΕΕ.⁸⁵ Η αλλαγή της ελληνικής πολιτικής θα γίνει με τρόπο αναπάντεχο: οι σεισμοί που έπληξαν τις δύο χώρες το 1999, θα καταφέρουν να πετύχουν αυτό που απέτυχαν να κάνουν οι διμερείς συναντήσεις.⁸⁶ Επιπρόσθετα, η ελληνική πλευρά δέχτηκε έντονες πιέσεις από τις ΗΠΑ, έπειτα από την ένταση που δημιουργήθηκε με την υπόθεση Ocalan, για να δείξει «καλή θέληση» ως προς την αναγνώριση της τουρκικής υποψηφιότητας στο Συμβούλιο του Ελσίνκι⁸⁷. Τέλος, η αλλαγή στάσης οφειλόταν στο ότι η ελληνική κυβέρνηση είχε συνειδητοποιήσει ότι το μπλοκάρισμα της Τουρκίας θα ήταν επιβλαβές για την προώθηση των εθνικών της συμφερόντων, καθώς θα ήταν αδύνατο να βρεθεί μία συμβιβαστική λύση τόσο τα ελληνοτουρκικά όσο και το Κυπριακό.⁸⁸

- Η γερμανική στάση

Η στάση της Γερμανίας πριν το 1998 ήταν σαφέστατα κατά της τουρκικής ένταξης στην ΕΕ. Οι Χριστιανοδημοκράτες (CDU) υπό τον Helmut Kohl, πίστευαν ότι η ευρωπαϊκή ταυτότητα είναι άμεσα συνυφασμένη με την χριστιανική ταυτότητα, και ως εκ τούτου, ήταν αδιανόητη η ένταξη μίας χώρας με διαφορετικό θρησκευτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο, όπως είναι η Τουρκία.⁸⁹ Η μεταστροφή της Γερμανίας ως προς την Τουρκία έγινε με την άνοδο του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (SPD) και των Πρασίνων, στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1998. Η νέα συγκυβέρνηση είχε εκ διαμέτρου διαφορετική προσέγγιση εν συγκρίσει με την προκάτοχό της, τασσόμενη υπέρ της πολυπολιτισμικότητας της Ευρώπης⁹⁰ και κατά της ταύτισης της ευρωπαϊκής και της χριστιανικής ταυτότητας. Αυτό υποδήλωνε ότι η Γερμανία ήταν έτοιμη να στηρίξει την τουρκική υποψηφιότητα, αφήνοντας στο παρελθόν την

⁸⁵ Ibid, σελ. 193

⁸⁶ Βλέπε σημείωση 43

⁸⁷ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 196

⁸⁸ Ziya Önis, “Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations”, Government and Opposition, (vol. 35, no. 4, October 2000), σελ.473

⁸⁹ Kalypso Nicolaidis, “Europe’s Tainted Mirror: Reflections on Turkey’s Candidacy Status After Helsinki”, όπ.π, σελ. 255-256

⁹⁰ Ziya Önis, “Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations”, όπ.π, σελ. 482

περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό που είχε βιώσει επανειλημμένα η Τουρκία από τις προηγούμενες γερμανικές κυβερνήσεις. Αποφασισμένη να διορθώσει το σφάλμα του Λουξεμβούργου, η Γερμανία στήριξε πλήρως την τουρκική υποψηφιότητα, δρομολογώντας και την απαρχή μίας νέας εποχής στις γερμανοτουρκικές σχέσεις.⁹¹

2) *Παράγοντες άμεσα σχετιζόμενοι με την Τουρκία*

- Η προώθηση των μεταρρυθμιστικών αλλαγών

Με την αναγνώριση της Τουρκίας ως υποψήφιας για ένταξη χώρας, οι οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις θα σημείωναν μία συνεχή ανοδική πορεία. Συγχρόνως, οι φιλοευρωπαϊκές δυνάμεις θα ενισχύονταν έναντι των αντίστοιχων ισλαμιστικών – ευρωσκεπτικιστικών⁹². Οι βελτιώσεις που είχε παρουσιάσει συνολικά η χώρα τόσο ως προς τους οικονομικούς όσο και ως προς τους πολιτικούς δείκτες, αποτέλεσαν έναν ακόμα λόγο ενίσχυσης της τουρκικής υποψηφιότητας.

- Ο ρόλος των τουρκικών λόμπι

Η άνοδος της τουρκικής οικονομίας συνεπίφερε και την άνοδο των τουρκικών λόμπι. Η αυξανόμενη επιρροή τους στον ευρωπαϊκό χώρο, είχε καταλυτική σημασία στις προσπάθειες στην αναγνώριση της Τουρκίας ως υποψήφια χώρα, καθώς αποτέλεσαν μοχλό πίεσης προς τις χώρες μέλη της Ευρώπης. Χαρακτηριστικός είναι ο ρόλος που διαδραμάτισε μία μη κυβερνητική οργάνωση, η TÜSIAD⁹³ (Σύνδεσμος Τούρκων Βιομηχάνων και Επιχειρηματιών), στην μεταστροφή της ελληνικής και της

⁹¹ Η μεταστροφή της Γερμανίας εξηγείται και από την αυξανόμενη πολιτική πίεση που δεχόταν από την τουρκική κοινότητα που ζούσε στη Γερμανία (Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 201)

⁹² Ibid, σελ. 215

⁹³ Περισσότερα για τον οργανισμό βλέπε: <http://www.tusiad.org.tr> Η επιρροή της TÜSIAD ήταν ακόμα μεγαλύτερη στο εσωτερικό της Τουρκίας, καθώς κατηγορήθηκε ότι διατηρούσε στενότερες σχέσεις με ανώτερους και ανώτατους στρατιωτικούς ηγέτες με σκοπό να προωθήσει τα συμφέροντά της (Γεώργιος Κωνσταντινίδης, Συσσώρευση Κεφαλαίου και Παγκοσμιοποίηση στην Τουρκία Διαχρονικά, (Αθήνα: Παπαζήσης, 2009), σελ. 99-100

γερμανικής στάσης πριν από το κρίσιμο Συμβούλιο του Ελσίνκι, καταδεικνύοντας τη σημασία των μη κρατικών παραγόντων στη διαμόρφωση πολιτικής.⁹⁴

- Η γεωπολιτική και γεωστρατηγική σημασία της Τουρκίας στο μεταψυχροπολεμικό περιβάλλον

Η Τουρκία διατηρεί τη θέση της ως σημαντικός στρατηγικός εταίρος σε θέματα άμυνας και ασφάλειας για τρεις λόγους⁹⁵: Καταρχήν λόγω της συμμετοχής της στο ΝΑΤΟ ως πλήρες μέλος, μπορεί με την ψήφο της να επηρεάσει τα αμυντικά σχέδια της ΕΕ, ενισχύοντας τη συνεργασία με την ΕΕ και το ΝΑΤΟ. Δεύτερον, το στρατιωτικό δυναμικό της, την καθιστά πολύ σημαντική για την ανάπτυξη επιχειρήσεων στο αναδυόμενο ευρωπαϊκό σύστημα ασφαλείας. Τρίτον, εξαιτίας της κομβικής γεωστρατηγικής της θέσης, ανάμεσα περιοχές που είναι άκρως σημαντικές για τα συμφέροντα της ΕΕ (Νοτιοανατολική Μεσόγειος, Μέση Ανατολή, Βαλκάνια και Καύκασος). Σημαντικό είναι επίσης να αναφέρουμε ότι η χώρα αποτελεί ενεργειακή δίοδο ανάμεσα σε Ευρώπη και Ασία⁹⁶, γεγονός που αφενός αναβαθμίζει τον γεωστρατηγικό ρόλο της, αφετέρου απομειώνει την επιρροή της Ρωσίας τόσο στα ενεργειακά δίκτυα της περιοχής όσο και στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες.⁹⁷

3) Διεθνείς παράγοντες

- Ο ρόλος των ΗΠΑ

Ο πιο πιστός σύμμαχος της Τουρκίας στην Ευρώπη ήταν οι ΗΠΑ. Όσο οξύμωρο και αν ακούγεται αυτό, οι ΗΠΑ ήταν οι μόνες που υποστήριξαν εξ αρχής τις τουρκικές προσπάθειες για ένταξη στην Ευρώπη, περισσότερο από κάθε άλλη χώρα μέλος της ΕΕ. Αυτό βέβαια δεν είναι ανεξήγητο αν δούμε διαχρονικά τις σχέσεις των ΗΠΑ με την Τουρκία. Η Τουρκία αποδείχθηκε μία πολύ αξιόπιστη σύμμαχος για τις ΗΠΑ· η χώρα συμμετείχε στις πλείστες επιχειρήσεις του ΝΑΤΟ, ενώ η γεωστρατηγική της

⁹⁴ Ziya Önis, “Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations”, όπ.π, σελ. 474

⁹⁵ Meltem Müftüleri – Baç, “Turkey’s Role in the EU’s Security and Foreign Policies”, Security Dialogue, (vol. 31, no. 4, December 2000), σελ. 490

⁹⁶ Ibid, σελ. 498

⁹⁷ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 222

θέση δεν ήταν μόνο σημαντική για την προώθηση των αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή, αλλά και για την διασφάλιση της σταθερότητας και της ασφάλειας στον ευρασιατικό χώρο. Καθώς η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας είναι άμεσα συνυφασμένη με τα αμερικανικά συμφέροντα, ήταν σημαντικό για τις ΗΠΑ να διασφαλίσουν την συμμετοχή της στον κατάλογο των υπό ένταξη χωρών στο Ελσίνκι.⁹⁸ Επισημαίνοντας τα οφέλη της αναγνώρισης της τουρκικής υποψηφιότητας, οι ΗΠΑ επιχειρηματολόγησαν⁹⁹ για τον σταθερό προσανατολισμό της Τουρκίας προς την ΕΕ, για την προώθηση του εκδημοκρατισμού και των μεταρρυθμιστικών πολιτικών, για τη θετική επίδραση στα ελληνοτουρκικά και στο Κυπριακό ζήτημα και τέλος για το άνοιγμα της ΕΕ στον μουσουλμανικό κόσμο.

Η αναγνώριση της Τουρκίας ως υποψηφίας χώρας, ήταν μία κίνηση στρατηγικής σημασίας για την ΕΕ· η υπαναχώρησή της από τις περιχαρακωμένες θέσεις της - κυρίως αυτές που άπτονταν στα πολιτισμικά ζητήματα- έφερε την τουρκική πλευρά προ των ευθυνών της: είχε έρθει η ώρα για να παρθούν δραστικές αποφάσεις για την προώθηση των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο.

⁹⁸ Ziya Önis, “Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations”, όπ.π, σελ. 474-475

⁹⁹ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. σελ. 230

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΟΙ ΕΥΡΩΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΣΙΝΚΙ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

2.1 Η μετά Ελσίνκι περίοδος και οι αλλαγές στο εσωτερικό της Τουρκίας

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι μπορεί να έδωσε στην Τουρκία το καθεστώς της υποψήφιας για ένταξη χώρας, ωστόσο οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις ήταν ξεκάθαρο ότι θα ξεκινούσαν μόνο εφόσον η χώρα πληρούσε τα κριτήρια της Κοπεγχάγης. Είναι όμως γεγονός ότι η απόφαση του Ελσίνκι, έδωσε στην Τουρκία την απαραίτητη ώθηση για αλλαγές τόσο στην εσωτερική της πολιτική όσο και στον εκδημοκρατισμό της.¹⁰⁰ Για να κερδίσει όμως το στοίχημα έπρεπε να αλλάξει εκ βάθρων τις εσωτερικές δομές και τα θεσμικά όργανα, κάτι το οποίο ήταν ιδιαίτερα δύσκολο για μία χώρα με ισχυρή κρατοκεντρική κεμαλική παράδοση, όπως η Τουρκία.¹⁰¹

Η απόφαση του Ελσίνκι δεν ήταν μόνο μέσο ώθησης, αλλά και μέσο πίεσης για τις μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία. Η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Τουρκία για το 2000¹⁰², εξειδίκευε τα μέσα για την επίτευξη της εταιρικής σχέσης για την προσχώρηση, ανάμεσα στα οποία ήταν το εθνικό πρόγραμμα για την υιοθέτηση του κοινοτικού κεκτημένου, η κοινή αξιολόγηση των μεσοπρόθεσμων προτεραιοτήτων στην οικονομική πολιτική, το σχέδιο εθνικής ανάπτυξης, ως επίσης και άλλα τομεακά προγράμματα¹⁰³, ανακοινώνοντας τις βραχυπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες οικονομικές και πολιτικές προτεραιότητες¹⁰⁴ που κρίνονταν αναγκαίες για την

¹⁰⁰ Ziya Öniş - Fuat Keyman, "Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post-Helsinki Era", Κοç University Istanbul, March 2003, σελ. 1
http://www.yale.edu/eustudies/Cyprus_Conference_Onis.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 15/2/2015)

¹⁰¹ Ziya Öniş, "Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations", όπ.π, σελ. 478

¹⁰² European Commission, Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession (2000) http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/tu_en.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 15/2/2015)

¹⁰³ Γεώργιος Κωνσταντινίδης, «Συσσωρευση Κεφαλαίου και Παγκοσμιοποίηση στην Τουρκία Διαχρονικά», όπ.π, σελ. 248

¹⁰⁴ Οι βραχυπρόθεσμες προτεραιότητες αναμένοντο να ολοκληρωθούν έως τα τέλη του 2001, ενώ ευελπιστούσαν ότι οι μεσοπρόθεσμες προτεραιότητες θα άρχιζαν να υλοποιούνται κατά τη διάρκεια του 2001 (Gamze Avcı, "Turkey's slow candidacy: Insurmountable Hurdles to Membership or Simple Euro-skepticism?", Turkish Studies, (vol. 4, no. 1, spring 2003), σελ. 150-151

εναρμόνιση με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης.¹⁰⁵ Παράλληλα, τον Απρίλιο του 2000, το Συμβούλιο Σύνδεσης εξέδωσε δύο σημαντικές πολιτικές αποφάσεις¹⁰⁶, που αφορούσαν η πρώτη τη δημιουργία οκτώ υποεπιτροπών της Επιτροπής Σύνδεσης η μεν δεύτερη στην έναρξη των διαπραγματεύσεων για τη σύναψη συμφωνίας με στόχο την απελευθέρωση των υπηρεσιών και το αμοιβαίο άνοιγμα των αγορών δημοσίων συμβάσεων μεταξύ της ΕΚ και της Τουρκίας.

Σε μία προσπάθεια συμμόρφωσης προς τις πολιτικές και οικονομικές επιταγές της ΕΕ, η τουρκική κυβέρνηση υπέβαλε τον Μάρτιο του 2001 στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή το «Τουρκικό Εθνικό Πρόγραμμα για την Υιοθέτηση του Κεκτημένου». Στο προοίμιο του τουρκικού εθνικού προγράμματος αναφέρεται¹⁰⁷, μεταξύ άλλων, ότι «η σύγχρονη Τουρκική Δημοκρατία εδράζεται στις αρχές της ειρηνικής εξωτερικής πολιτικής, στην κοσμικότητα, στο πλουραλιστικό και συμμετοχικό δημοκρατικό σύστημα, και στο σεβασμό των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών», διαβεβαιώνοντας ότι «θα προσχωρήσει σε όλες τις σχετικές διεθνείς συμβάσεις και θα λάβει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να διασφαλιστεί η ευθυγράμμιση με το κεκτημένο της ΕΕ, ιδίως στους τομείς της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων». Η ΕΕ χαιρέτισε την κατάρτιση του εθνικού προγράμματος, επισημαίνοντας όμως ότι οι μεταρρυθμίσεις που περιλαμβάνονταν στην έκθεση δεν ήταν απόλυτα ικανοποιητικές, ιδιαίτερα αυτές που αφορούσαν στον πολιτικό τομέα.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Οι τομείς προτεραιότητας αφορούσαν την οικονομική μεταρρύθμιση, την ενίσχυση θεσμικών και διοικητικών ικανοτήτων, την εσωτερική αγορά, τη δικαιοσύνη και τις εσωτερικές υποθέσεις, το περιβάλλον, την ενέργεια, τον εκδημοκρατισμό, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την οικονομική πολιτική, γεωργία, αλιεία, μεταφορές, απασχόληση και κοινωνικές υποθέσεις και τέλος περιφερειακή πολιτική και συνοχή (Γεώργιος Κωνσταντινίδης, «Συσσώρευση Κεφαλαίου και Παγκοσμιοποίηση στην Τουρκία Διαχρονικά», όπ.π, σελ. 249)

¹⁰⁶ European Commission, Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession (2000), όπ.π, σελ.7

¹⁰⁷ European Commission, Executive Summary of the Turkish National Programme for the adoption of the Acquis, σελ. 5 http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/npa_full_en.pdf (ημερομηνία προσπέλασης 15/2/2015)

¹⁰⁸ Atila Eralp, «Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση», όπ.π, σελ. 97, Gamze Avci, «Turkey's slow candidacy: Insurmountable Hurdles to Membership or Simple Euro-skepticism?», όπ.π, σελ. 151

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε επίσης, ότι το Ελσίνκι έδωσε ένα ισχυρό κίνητρο για την αλλαγή της τουρκικής πολιτικής. Από το Ελσίνκι και έπειτα παρατηρείται η ανάπτυξη ενός φιλοευρωπαϊκού συνασπισμού εντός της Τουρκίας¹⁰⁹, ο οποίος ήταν προσηλωμένος στην ένταξη στην ΕΕ και διατεθειμένος να πιέσει για την εφαρμογή των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων. Τα πολιτικά κόμματα ωστόσο επέδειξαν ασαφή δέσμευση στο ζήτημα της ιδιότητας μέλους της ΕΕ, θεωρώντας ότι η προοπτική ένταξης θα υπονόμει την αυτονομία και την κρατική κυριαρχία της χώρας.¹¹⁰

Εξαιτίας αυτής της ασαφούς δέσμευσης, τα τουρκικά πολιτικά κόμματα δυσκολεύτηκαν να υιοθετήσουν τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις στον πολιτικό τομέα, για την υλοποίηση των οποίων, όπως προείπαμε, πίεζε έντονα η ΕΕ. Ειδικότερα, εκδηλώθηκε έλλειψη συναίνεσης της νέας κυβέρνησης –που απαρτιζόταν από τρία ιδεολογικά ετερόκλητα κόμματα:¹¹¹ το ακροδεξιό Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης (MHP), το ακροαριστερό Κόμμα Δημοκρατικής Αριστεράς (DSP) και το κεντροδεξιό Φιλελεύθερο Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (ANAP)- σε ακανθώδη ζητήματα όπως η κατάργηση της θανατικής ποινής, η επέκταση των πολιτιστικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων, ο ρόλος του στρατού και το Κυπριακό ζήτημα.

Αν και ήταν εξαιρετικά δύσκολη η σύγκλιση μεταξύ των τριών κομμάτων, τελικώς η Τουρκική Εθνοσυνέλευση πήρε ιστορικές αποφάσεις¹¹² αποφασίζοντας την τροποποίηση 34 άρθρων του τουρκικού Συντάγματος¹¹³ την περίοδο 2001-2002, που

¹⁰⁹ Η μη κυβερνητική οργάνωση TÜSIAD (βλ. σελ. 35-36) που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αναγνώριση της τουρκικής υποψηφιότητας στο Ελσίνκι, ήταν βασικός πυλώνας του φιλοευρωπαϊκού συνασπισμού (Ziya Öniş - Fuat Keyman, “Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post-Helsinki Era”, όπ.π, σελ. 3)

¹¹⁰ Ibid, σελ. 2-3

¹¹¹ Τα δύο κυρίαρχα κόμματα της κυβέρνησης συνασπισμού δηλαδή το DSP και το MHP ως εθνικιστικά κόμματα ήταν διστακτικά ως προς την λήψη πολιτικών μεταρρυθμίσεων, σε αντίθεση με το ANAP, που τασσόταν υπέρ αυτών (Ziya Öniş - Fuat Keyman, “Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post-Helsinki Era”, όπ.π, σελ. 3). Την περισσότερη αδιαλλαξία επέδειξε το MHP, που αντιτάχθηκε στις περισσότερες μεταρρυθμίσεις, ενώ το DSP ήταν πιο συναινετικό ως προς την κατάργηση της θανατικής ποινής, επιφυλάχθηκε όμως ως προς τα υπόλοιπα τρία ζητήματα (Atila Eralp, “Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση”, όπ.π, σελ. 98)

¹¹² Atila Eralp, “Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση”, όπ.π, σελ. 98

¹¹³ Ibid, σελ. 97

διευθετούσαν κάποια από τα ανωτέρω ζητήματα (κατάργηση θανατικής ποινής και απόδοση στις μειονότητες του δικαιώματος εκμάθησης της μητρικής τους γλώσσας).

Πέραν των πολιτικών ζητημάτων, η Τουρκία είχε να αντιμετωπίσει άλλη μία πρόκληση εκείνη την περίοδο, αυτή την φορά οικονομικής φύσεως. Τον Φεβρουάριο του 2001 η χώρα θα περάσει μία περίοδο οικονομικής κρίσης που θα δοκιμάσει τις αντοχές του τουρκικού λαού αλλά και του πολιτικού συστήματος. Το μοντέλο του κρατικού καπιταλισμού που είχε υιοθετηθεί από τις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα, κατέρρευσε, καθώς αφενός το κράτος και ο στρατός έλεγχαν την παραγωγή και την απασχόληση και λάμβαναν μέτρα προστασίας της εσωτερικής αγοράς, με αποτέλεσμα να καθίσταται δύσκολη η ανάπτυξη ιδιωτικής πρωτοβουλίας, αφετέρου ο τουρκικός τραπεζικός τομέας ήταν αδύναμος και χρειαζόταν επειγόντως εξυγίανση.¹¹⁴ Αποτέλεσμα της κρίσης ήταν η αύξηση του πληθωρισμού, η επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου, η χρεωκοπία των μικροεπιχειρηματιών, η ανεργία και η γενικευμένη φτώχεια.¹¹⁵

Υπό το βάρος των πολιτικών αντιπαραθέσεων αλλά και της οικονομικής κρίσης, η κυβέρνηση συνασπισμού δεν κατάφερε να μακροημερεύσει. Οι πρόωρες εκλογές του 2002 που ακολούθησαν, θα αναδείξουν νικητή το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP), το οποίο και θα κυριαρχήσει στην πολιτική σκηνή της Τουρκίας για μία και πλέον δεκαετία, αναδεικνύοντας την πιο «αντιφατική», προσωπικότητα της σύγχρονης Τουρκίας: τον Recep Tayyip Erdoğan.

2.2 Η άνοδος του AKP και η στάση των πολιτικών κομμάτων στην αυγή της νέας γιλιετίας

Όπως είδαμε και πριν, στην περίοδο που ακολούθησε του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι, υπήρχαν δύο κυρίαρχες τάσεις στο εσωτερικό της Τουρκίας, ως προς την τήρηση των δεσμεύσεων προς την ΕΕ. Η πρώτη, η φιλοευρωπαϊκή, απαρτιζόταν κατά βάση από μη κυβερνητικές δυνάμεις. Η δεύτερη τάση, η αντιευρωπαϊκή, περιλάμβανε την ασαφή δέσμευση προς την ΕΕ και έβρισκε ιδιαίτερη απήχηση

¹¹⁴ Γεώργιος Κωνσταντινίδης, «Συσσώρευση Κεφαλαίου και Παγκοσμιοποίηση στην Τουρκία Διαχρονικά», ό.π., σελ. 275-281

¹¹⁵ European Commission, Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession 2001

ανάμεσα στα τουρκικά πολιτικά κόμματα, τα οποία τηρούσαν εθνικιστική πολιτική ατζέντα.

Αυτό ακριβώς το κλίμα φαίνεται να εκμεταλλεύτηκε το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, το οποίο τάχθηκε ανοιχτά υπέρ της ένταξης στην ΕΕ στις εκλογές του 2002, γεγονός παράδοξο αν λάβουμε υπόψη ότι το εν λόγω κόμμα είχε ισλαμικές καταβολές.¹¹⁶ Το ΑΚΡ που παρουσιάστηκε ως ένα μετριοπαθές κεντροδεξιό κόμμα, κατάφερε να επικρατήσει των αντιπάλων του και να κερδίσει τις εκλογές, καταλαμβάνοντας 363 έδρες σε σύνολο 550.

Το ερώτημα είναι τι έκανε ένα κόμμα με φονταμενταλιστικές αρχές να υιοθετεί μία ατζέντα εκ διαμέτρου αντίθετη από αυτό που πρεσβεύει; Το κίνητρο του ΑΚΡ για την υποστήριξη της ένταξης στην ΕΕ δεν αφορούσε μόνο στα υλικά οφέλη που θα κεφαλαιοποιούσε η χώρα, αλλά και στην επέκταση των θρησκευτικών δικαιωμάτων, πράγμα το οποίο αποτελούσε πρόκληση για το τουρκικό κράτος.¹¹⁷

Οι μεταρρυθμίσεις δεν προωθήθηκαν ωστόσο μόνο λόγω της στάσης του ΑΚΡ και των άλλων δυνάμεων που συναποτελούσαν τον φιλοευρωπαϊκό συνασπισμό. Η κρίση του 2000-2001 εξανάγκασε τα πολιτικά κόμματα στο να γίνουν πιο συμβιβαστικά ως προς τις θέσεις τους, και με αυτό τον τρόπο έγινε πιο εύκολη η επιτάχυνση των μεταρρυθμίσεων. Επιπλέον, η επερχόμενη Σύνοδος Κορυφής της Κοπεγχάγης, άσκησε επιπρόσθετη πίεση στους τοπικούς πολιτικούς παράγοντες, δεδομένου του ότι θα αξιολογείτο η πρόοδος που είχε σημειώσει η Τουρκία στον πολιτικό και οικονομικό τομέα. Η Τουρκία ήλπιζε ότι στην Κοπεγχάγη θα τίθετο σαφέστερο χρονοδιάγραμμα για την έναρξη των διαπραγματεύσεων το 2003 ή το αργότερο στις αρχές του 2004, κάτι όμως το οποίο δεν θα γίνει τελικώς.¹¹⁸

¹¹⁶ Ziya Öniş - Fuat Keyman, "Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post-Helsinki Era", όπ.π, σελ. 4

¹¹⁷ Ibid, σελ. 4-5

¹¹⁸ Atila Eralp "Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση", όπ.π, σελ. 98. Παράλληλα την ίδια χρονιά (Νοέμβριος 2002) τα Ηνωμένα Έθνη εκπόνησαν σχέδιο για τη λύση του Κυπριακού προβλήματος, το αποκαλούμενο ως σχέδιο Αναν. Το σχέδιο δημιούργησε ελπίδες στην τουρκική πλευρά για ειρηνική επίλυση της χρόνιας διαμάχης της με την Κύπρο, διότι εάν αυτό ευδοκμούσε, θα απομακρυνόταν ακόμα ένα σημαντικό εμπόδιο από την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας προς την ένταξη (Ziya Öniş - Fuat Keyman, "Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post-Helsinki Era", όπ.π, σελ. 6)

2.3 Από το Λάκεν στην Κοπεγχάγη

Τα Ευρωπαϊκά Συμβούλια που προηγήθηκαν της Κοπεγχάγης είχαν εκφράσει την ικανοποίησή τους αναφορικά με την πρόοδο που είχε σημειώσει η Τουρκία. Στα συμπεράσματα του Λάκεν (Δεκέμβριος 2001) το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επεσήμανε πως «Η Τουρκία έχει πραγματοποιήσει πρόοδο προς την κατεύθυνση της πλήρωσης των πολιτικών κριτηρίων που έχουν καθορισθεί για την προσχώρηση, ιδίως με την πρόσφατη τροποποίηση του συντάγματός της. Κατόπιν αυτών, η προοπτική έναρξης διαπραγματεύσεων για την προσχώρηση της Τουρκίας διαφαίνεται πλέον σαφέστερα. Η Τουρκία ενθαρρύνεται να συνεχίσει την πρόοδό της προς την κατεύθυνση της πλήρωσης τόσο των οικονομικών όσο και των πολιτικών κριτηρίων, ιδίως όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η προενταξιακή στρατηγική για την Τουρκία θα πρέπει να αποτελέσει ένα νέο στάδιο στην ανάλυση του βαθμού προετοιμασίας της για την ευθυγράμμιση με το κοινοτικό κεκτημένο».¹¹⁹

Παράλληλα, στο επόμενο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Σεβίλλης (Ιούνιος 2002) επανεπιβεβαιώθηκε ότι «(...) Η εφαρμογή των απαιτούμενων πολιτικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων θα βελτιώσει τις προοπτικές προσχώρησης της Τουρκίας, σύμφωνα με τις ίδιες αρχές και κριτήρια που ισχύουν για τις άλλες υποψήφιες χώρες. Νέες αποφάσεις θα μπορούσαν να ληφθούν στην Κοπεγχάγη σχετικά με το επόμενο στάδιο της υποψηφιότητας της Τουρκίας υπό το φως των εξελίξεων στην κατάσταση μεταξύ των Ευρωπαϊκών Συμβουλίων της Κοπεγχάγης, της Σεβίλλης και, με βάση την τακτική έκθεση που θα υποβληθεί από την Επιτροπή τον Οκτώβριο του 2002 και σύμφωνα με τα συμπεράσματα του Ελσίνκι και του Λάακεν.»¹²⁰

Όπως ήταν επόμενο, οι δηλώσεις αυτές δημιούργησαν μεγάλες προσδοκίες στην Τουρκία ως προς τα αποτελέσματα του επόμενου Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, καθώς θεώρησαν ότι θα δοθεί σαφής ημερομηνία για την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων¹²¹. δίνοντας το «πράσινο φως» στην Τουρκία, θα ήρναν οι

¹¹⁹ Laeken European Council, Presidency Conclusions, 14 and 15 December 2001, παράγραφος 12

¹²⁰ Seville European Council, Presidency Conclusions, 21 and 22 June 2002, παράγραφος 25

¹²¹ Gamze Avci, "Turkey's slow candidacy: Insurmountable Hurdles to Membership or Simple Euro-skepticism?", όπ.π., σελ. 151

αμφισβητήσεις της ως προς τις ευρωπαϊκές προθέσεις, ενώ συγχρόνως θα την κινητροδοτούσε να επιταχύνει τις μεταρρυθμιστικές διαδικασίες.

Τα πράγματα στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης, δεν πήραν την αναμενόμενη -για την Τουρκία- τροπή. Παρά τις πιέσεις της ίδιας της Τουρκίας αλλά και των ΗΠΑ¹²², η Τουρκία εξαιρέθηκε και πάλι από τη διαδικασία διεύρυνσης καθώς κρίθηκε ότι δεν πληρούσε ακόμα τα πολιτικά κριτήρια για ένταξη. Μόνο εφόσον πληρούνταν τα πολιτικά κριτήρια «η Ευρωπαϊκή Ένωση θα άρχιζε χωρίς καθυστέρηση τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την Τουρκία».¹²³ Συν τοις άλλοις, το ίδιο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, αποφάσισε να συμπεριλάβει την Κύπρο στην επόμενη διαδικασία διεύρυνσης που θα γινόταν το 2004,¹²⁴ γεγονός που επέτεινε τη δυσαρέσκεια της τουρκικής πλευράς.

2.4 Η απόφαση έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων

Όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, η απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Κοπεγχάγης ήταν αναμφίβολα ένα βήμα προς τα εμπρός για τις ευρωτουρκικές σχέσεις. Τρία χρόνια μετά το πέρας της Συνόδου, η ΕΕ αποφάσισε να αρχίσει την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, φέρνοντάς την μεν

¹²² Η Τουρκία είχε διχάσει ξανά τους ευρωπαίους εταίρους: Από τη μία πλευρά Γαλλία και Γερμανία (η τελευταία είχε διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην αναγνώριση της τουρκικής υποψηφιότητας στο Ελσίνκι) αντιτάχθηκαν στην έναρξη πρόορων ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, ενώ η Βρετανία, η Ελλάδα, η Ισπανία και η Ιταλία ήταν θετικότερες στην προοπτική αυτή (Ziya Öniş - Fuat Keyman, “Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post-Helsinki Era”, όπ.π, σελ. 7)

¹²³ Copenhagen European Council, Presidency Conclusions, 12 and 13 December 2002, παράγραφος 19. Επίσης στην παράγραφο 18 τονίζεται πως « η Ένωση αναγνωρίζει την εδραιωμένη πρόθεση της νέας τουρκικής κυβέρνησης να προχωρήσει περαιτέρω στην οδό των μεταρρυθμίσεων και παροτρύνει, ιδίως, την κυβέρνηση να αντιμετωπίσει ταχέως όλες τις εναπομένουσες ελλείψεις σχετικά με τα πολιτικά κριτήρια, όχι μόνο όσον αφορά τη νομοθεσία, αλλά κυρίως όσον αφορά την εφαρμογή. Η Ένωση υπενθυμίζει ότι, σύμφωνα με τα πολιτικά κριτήρια που αποφασίσθηκαν στην Κοπεγχάγη το 1993, για τη συμμετοχή στην Ένωση απαιτείται η υποψήφια χώρα να έχει επιτύχει σταθερότητα θεσμών που να εγγυώνται τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα, το σεβασμό και την προστασία των μειονοτήτων».

¹²⁴ Ibid, παράγραφος 10. Οι υπόλοιπες χώρες που θα προσχωρούσαν στην ΕΕ μαζί με την Κύπρο ήταν η Τσεχική Δημοκρατία, η Εσθονία, η Ουγγαρία, η Λεττονία, η Λιθουανία, η Μάλτα, η Πολωνία, η Σλοβακία και η Σλοβενία.

εγγύτερα προς τον στόχο της ένταξης, αναδεικνύοντας δε τον επαναλαμβανόμενη και διαρκή σκεπτικιστική διάθεση της Ευρώπης.

Η Σύνοδος Κορυφής των Βρυξελλών¹²⁵ αφιέρωσε ένα πολύ σημαντικό μέρος των συμπερασμάτων της στην Τουρκία. Το πιο κρίσιμο σημείο στο έγγραφο ήταν αυτό που έθεσε ως χρονοδιάγραμμα για την έναρξη των διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, την 3η Οκτωβρίου 2005¹²⁶. Για πολλούς Τούρκους, αυτό ήταν μια πολυαναμενόμενη επιβεβαίωση της την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας, ένα έργο του οποίου οι ρίζες χρονολογούνται από την αρχή της Τουρκικής Δημοκρατίας. Ωστόσο, η απόφαση της ΕΕ ήταν μια πραγματική επανάσταση για πολλούς λόγους, αρχής γενομένης από τη δήλωση ότι η Τουρκία πληρούσε τις πολιτικές πτυχές των κριτηρίων της Κοπεγχάγης για την ένταξη.¹²⁷

Στο κείμενο ωστόσο των Συμπερασμάτων, παρά την αναφορά ότι «κοινός στόχος των διαπραγματεύσεων είναι η προσχώρηση», παρατηρούνται πάρα πολλοί περιορισμοί, παρεκκλίσεις, εξαιρέσεις και προϋποθέσεις που δείχνουν ότι η Τουρκία δεν πρόκειται να τυγχάνει ίσης μεταχείρισης κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, σε σύγκριση με προηγούμενες ενταξιακές διαπραγματεύσεις άλλων χωρών.

Οι προϋποθέσεις και οι περιορισμοί ήταν οι ακόλουθοι:

1^{ov}: Ομόφωνη συμφωνία των κρατών μελών της ΕΕ θα πρέπει να απαιτείται τόσο για το άνοιγμα και το κλείσιμο των επιμέρους κεφαλαίων (35 στο σύνολο). Αυτό σημαίνει ότι οι διαπραγματεύσεις ενδέχεται να καθυστερήσουν ως αποτέλεσμα της αρνησικυρίας (veto) οποιουδήποτε κράτους σε οποιοδήποτε στάδιο.

2^{ov}: Τα κράτη μέλη της ΕΕ θα μπορούν να επιβάλλουν περιορισμούς και να λάβουν μέτρα διασφάλισης, τουλάχιστον στους τομείς της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, των διαρθρωτικών πολιτικών και της γεωργίας, κατά τη διάρκεια των

¹²⁵ Brussels European Council, Presidency Conclusions, Brussels, 16 and 17 December 2004, 16238/04, παράγραφοι 19 - 22

¹²⁶ Ibid, παράγραφος 22

¹²⁷ Αυτό ήταν σε πλήρη αντίθεση με διακηρύξεις της ΕΕ το 1997, όταν η τουρκική προσπάθεια ένταξης της απορρίφθηκε λόγω των δημοκρατικών ελλείψεων στην Τουρκία (βλ. Paul Kubicek, “The European Union and Democratization ‘From Below’ in Turkey”, biannual conference of the European Union Studies Association, Austin TX, March 31-April 2 2005, page 1)

ενταξιακών διαπραγματεύσεων και για κάποιο χρονικό διάστημα μετά την ένταξη. Αυτός είναι ένας άλλος τρόπος διασφάλισης ότι οι Τούρκοι διακινούμενοι εργαζόμενοι δεν θα πρέπει να επιτρέπεται να κυκλοφορούν σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ, ακόμη και μετά την ένταξη της Τουρκίας για πολλά χρόνια στο μέλλον, και η Τουρκία δεν θα επιτρέπεται να πάρει μερίδιο των πόρων της ΕΕ για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ανισοτήτων και την ενίσχυση ευαίσθητων τομέων.

3^{ov}: Οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις δεν μπορεί να συναφθούν πριν από το 2014

4^{ov}: Εάν οι θεσμοί της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Τουρκία γίνουν θέμα «σοβαρής και διαρκούς παραβίασης», το Συμβούλιο των Υπουργών της ΕΕ μπορεί να αποφασίσει να αναστείλει τις διαπραγματεύσεις με ειδική πλειοψηφία.

Ο τρόπος με τον οποίο τα διατυπώθηκαν τα Συμπεράσματα, καταδείκνυε ότι η Ευρώπη εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει την Τουρκία ως άνισο συνεργάτη.¹²⁸ Η Τουρκία μπορεί να είχε σημειώσει μία ακόμα νίκη ως προς την έναρξη των διαπραγματεύσεων της με την ΕΕ, η ΕΕ ωστόσο συνέχισε να την αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό. Η έλλειψη σαφήνειας στις υποχρεώσεις της ΕΕ έναντι της Τουρκίας περνά μέσα από το γράμμα και το πνεύμα του κειμένου.

2.5 Οι σχέσεις Τουρκίας – ΕΕ κατά την περίοδο διακυβέρνησης Erdoğan και η μεταστροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής

Όπως προείπαμε, οι κρίσιμες εκλογές του 2002 ανέδειξαν ως νικητή το ΑΚΡ. Όταν το ΑΚΡ ανήλθε στην εξουσία, ήταν μεγάλες οι ελπίδες ανάμεσα σε αρκετές πλευρές ότι αυτό αποτελούσε την αυγή μιας "νέας" Τουρκίας. Ωστόσο, λόγω των ισλαμικών του καταβολών, υπήρχε μία καχυποψία από το κοσμικό κατεστημένο καθώς δεν το έπειθαν οι διακηρύξεις του περί «συντηρητικής δημοκρατίας» που εμπεριέκλειε και τη δέσμευση υπέρ των οικουμενικών αξιών της ελευθερίας.

Ο ηγέτης του κόμματος Erdoğan προσπάθησε να μιμηθεί την οζαλική πολιτική¹²⁹, στοχεύοντας στη διεύρυνση της επιρροής της Τουρκίας στην Εγγύς Ανατολή μέσω

¹²⁸ Aral B, "Making Sense of the Anomalies in Turkish-European Union Relations", Journal of Economic and Social Research 7(1), p. 99-120

¹²⁹ Στην πραγματικότητα ο συνδυασμός της παράδοσης με τον νεωτερισμό, ήταν το μόνο σημείο που εφάπτονταν οι πολιτικές των δύο πολιτικών. Ωστόσο υπήρχαν και πολλές διαφορές μεταξύ τους με σημαντικότερη το γεγονός ότι η πολιτική του Ερντογάν ήταν ατομοκεντρική, ενώ η οζαλική πολιτική

μίας πολυδιάστατης διπλωματικής κινητικότητας, που εδραζόταν στον συγκερασμό της δυτικής και της ισλαμικής ταυτότητας της χώρας.

Μεταξύ άλλων ο Erdoğan διακήρυττε ότι η Τουρκία θα συνεχίσει τις μεταρρυθμίσεις για να πληροί τα κριτήρια της ΕΕ, στοχεύοντας στο να κάνει τις ευρωπαϊκές αξίες «αξίες της Άγκυρας». Παράλληλα, έχοντας ως κύριο σύνθημα τη φράση «μηδενικές τριβές με τους γείτονες»¹³⁰, έδειξε την ξεκάθαρη πρόθεσή του να ενισχύσει τον περιφερειακό ρόλο της Τουρκίας, προβάλλοντάς την ως δύναμη σταθεροποίησης στην περιοχή της Μέσης Ανατολής.

Στον επαναπροσδιορισμό της νέας τουρκικής εξωτερικής πολιτικής κεντρικό ρόλο είχαν, εκτός από τον Ερντογάν, και ο πρόεδρος της χώρας, Αμπντουλάχ Γκιούλ

ήταν περισσότερο προσανατολισμένη στην οικονομία (βλ. περισσότερα Metin Heper, “Islam, Conservatism, and Democracy in Turkey: Comparing Turgut Özal and Recep Tayyip Erdoğan”, Inside Turkey, (vol. 15, no. 2, 2013, pp. 141-156).

¹³⁰ Οι «μηδενικές τριβές με τους γείτονες» («Zero-Problem Policy») αναλύεται ως εξής: Τα προβλήματα και οι συγκρουσιακές καταστάσεις με τις γειτονικές χώρες, κυρίως στα ανατολικά σύνορα της Τουρκίας (Καύκασο, Μέση Ανατολή), εντείνουν το αίσθημα «ανασφάλειας» στο εσωτερικό και «παγώνουν» τη διαδικασία εσωτερικού εκσυγχρονισμού. Επιπλέον, η αστάθεια στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων, της Μέσης Ανατολής και του Καυκάσου και η έλλειψη παγιωμένης παγκόσμιας τάξης επιβάλλουν την προσέγγιση μεταξύ όμορων χωρών και ευνοούν τις «περιφερειακές συμμαχίες»

Χαρακτηριστικό παράδειγμα πρακτικής εφαρμογής αυτής της αρχής είναι η προσέγγιση της Άγκυρας με την Τεχεράνη και τη Δαμασκό, σχεδόν αμέσως μετά την αμερικανική επιχείρηση στο Ιράκ (2003), καθώς και η πιο πρόσφατη απόπειρα της Τουρκίας να δημιουργήσει διαύλους επικοινωνίας με την Αρμενία, αμέσως μετά την κρίση Ρωσίας–Γεωργίας. Οι μηδενικές τριβές αποτελούν μία εκ των πέντε βασικών αρχών του Νταβούτογλου για τη γενική στρατηγική προσέγγιση της Τουρκίας. Οι υπόλοιπες είναι: 1. Προσαρμογή στα δεδομένα του διεθνούς περιβάλλοντος: εκσυγχρονισμός των εσωτερικών δομών της Τουρκίας: ισορροπία μεταξύ της ανάγκης για ασφάλεια στην Τουρκία και της ελευθερίας. 2. Πολυδιάστατη–«συμπληρωματική» εξωτερική πολιτική 3. Ρόλος «ειρηνικού διαμεσολαβητή» στην άμεση περιφέρειά της. 4. Ενεργός παρουσία της Τουρκίας σε διεθνή φόρα, διεθνείς οργανισμούς και πρωτοβουλίες. Παράλληλα προς διευκόλυνση της έμπρακτης εφαρμογής των ως άνω αρχών, ο Νταβούτογλου εισάγει το δόγμα «common interests versus conflict», δηλαδή προτεραιότητα δίδεται στην προσέγγιση κρατών, με κύριο γνώμονα την εξεύρεση «κοινού εδάφους/κοινών συμφερόντων» στον οικονομικό και πολιτιστικό τομέα, η οποία προωθείται μέσω δημιουργίας πολιτικών, μη γραφειοκρατικών διαύλων επικοινωνίας. Η εφαρμογή του «Δόγματος Νταβούτογλου» που διέπει την τουρκική εξωτερική πολιτική των τελευταίων ετών, είχε εντυπωσιακά αποτελέσματα τόσο ως προς το κύρος, όσο και ως προς την επιρροή της Τουρκίας. (Χρήστος Παναγιωτίδης, “Αχμέτ Νταβούτογλου: ο αρχιτέκτονας του «στρατηγικού βάθους» της Τουρκίας”, Monthly Review, Απρίλιος 2009)

καθώς και ο τότε Υπουργός Εξωτερικών -και νυν πρωθυπουργός- Αχμέτ Νταβούτογλου. Παρά τις διακηρύξεις περί φιλελεύθερων και φιλοδυτικών αντιλήψεων του ΑΚΡ, στην πραγματικότητα και τα τρία πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν στην τουρκική πολιτική σκηνή εκείνη την περίοδο, είχαν κεντροδεξιές αντιλήψεις και διέπονταν από έντονο θρησκευτικό προσανατολισμό. Άλλωστε τόσο ο ίδιος ο Ερντογάν όσο και ο Γκιούλ, υπήρξαν ηγετικές προσωπικότητες του Κόμματος Ευημερίας (Rehaf Partisi – RP)¹³¹. Με άλλα λόγια η κυβέρνηση Ερντογάν προσπάθησε να διατηρήσει –τουλάχιστον φαινομενικά- τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας, κάνοντας παράλληλα και άνοιγμα στον αραβομουσουλμανικό χώρο. Το στίγμα της νέας τουρκικής εξωτερικής πολιτικής αποτελούσε δηλαδή ένα κράμα δυτικής και ανατολικής κατεύθυνσης.

Μέσα σε αυτό το νέο πλαίσιο που διαμορφώθηκε, το ΑΚΡ δεσμεύτηκε για τη θέσπιση μεταρρυθμίσεων, προκειμένου να ξεκινήσει ενταξιακές συνομιλίες με την ΕΕ. Η πίεση που άσκησε η ΕΕ προς την Τουρκία ήταν καταλυτικής σημασίας για την προώθηση των μεταρρυθμιστικών αλλαγών στη χώρα.¹³²

Για να κατανοήσουμε ωστόσο καλύτερα την τουρκική εξωτερική πολιτική επί πρωθυπουργίας Ερντογάν θα πρέπει να λάβουμε επίσης υπόψη τις θεωρίες του Νταβούτογλου περί «στρατηγικού βάθους» της Τουρκίας.¹³³ Το «στρατηγικό βάθος», όπως είναι γνωστό το «Δόγμα Νταβούτογλου», θα πρέπει να αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Η έννοια του συνοψίζεται στην έντονα προβαλλόμενη αντίληψη ότι η αξία μιας χώρας στην παγκόσμια πολιτική

¹³¹ Το ΑΚΡ υπήρξε διάδοχο κόμμα του Κόμματος Ευημερίας, κόμμα το οποίο υπήρξε φιλοϊσλαμικό.

¹³² Σύμφωνα με τον Ziya Onis, εάν κάποιος προηγουμένως ήταν μάρτυρας του «φαύλου κύκλου καθυστερημένων μεταρρυθμίσεων και της αργής προόδου προς την πλήρη ένταξη», θα διαπίστωνε ότι η πίεση της ΕΕ βοήθησε να δημιουργηθεί ένας «ενάρετος κύκλος» που ευνοεί ευρείας έκτασης μεταρρυθμίσεις. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές θα ήταν, κατά την άποψή του, «αδιανόητες στην απουσία ισχυρών κινήτρων και πιέσεων από την ΕΕ».

¹³³ Στο ομώνυμο βιβλίο του, ο Αχμέτ Νταβούτογλου αναλύει με εκτενή τρόπο τις σχέσεις της Τουρκίας με την ΕΕ. Συγκεκριμένα στο κεφάλαιο 12 του βιβλίου του αναφέρεται στην πολυδιάστατη και πολυεπίπεδη σχέση της Τουρκίας με την ΕΕ, κάνοντας διάκριση σε πολιτικές σχέσεις, σε νομικό επίπεδο, σε οικονομικοκοινωνικό επίπεδο, σε στρατηγικό επίπεδο (παγκόσμια, ηπειρωτική και περιφερειακή διάσταση), σε πολιτισμικό επίπεδο (Αχμέτ Νταβούτογλου, Το στρατηγικό βάθος: Η διεθνής θέση της Τουρκίας, μτφ. Νικόλαος Ραπτόπουλος – Νεοκλής Σαρρής, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), σελ. 745-814

σκηνή, προδιαγράφεται από τη δύο παράγοντες: την γεωστρατηγική της θέση και το ιστορικό της βάθος. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, η Τουρκία είναι προικισμένη και με τα δύο, πρώτον, λόγω της θέσεώς της και ειδικότερα λόγω ελέγχου των Στενών, αποτελεί κεντρική χώρα-κλειδί μεταξύ περιοχών ιδιαίτερα σημαντικών γεωστρατηγικών επιρροών, και δεύτερον, λόγω του γεγονότος ότι έχει καταστεί ως μία σημαντική μουσουλμανική περιφερειακή δύναμη. Έτσι σύμφωνα με το όραμα αυτού του «νεοοθωμανισμού» η Τουρκία πρέπει να προχωρήσει και πέραν από την από της εποχής του Κεμάλ εφαρμοζόμενη εξωτερική πολιτική, η οποία έδινε υπερβολική έμφαση στις σχέσεις με τη Δύση (ΕΕ και ΗΠΑ) και να αναπτύξει πολλαπλούς γεωστρατηγικούς άξονες και προς την Ανατολή απευθυνόμενη στον αραβομουσουλμανικό κόσμο, αλλά και προς την Ρωσία, στην έκταση που εξυπηρετούνται τα συμφέροντα της, τα οποία προς την κατεύθυνση αυτή είχαν για πολλά χρόνια παραμεληθεί.¹³⁴

Έχοντας αυτά υπόψη, μπορούμε να προχωρήσουμε στην εξέταση των λόγων για την αλλαγή των τουρκικών πολιτικών στοχεύσεων σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής. Διακρίνουμε σε εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες, που άπτονται στη σύγκρουση των αμερικανοτουρκικών συμφερόντων της περιόδου εκείνης, στην ανάπτυξη της τουρκικής οικονομίας αλλά και στην νέα κρίση που διήλθαν οι ευρωτουρκικές σχέσεις.

Αν και ο Ερντογάν, όπως προείπαμε, είχε ως κορυφαία προτεραιότητά του τις ευρωτουρκικές σχέσεις και, κατ' επέκταση, και την ενταξιακή πορεία της χώρας, εντούτοις για μία σειρά από λόγους, άρχισαν και πάλι οι τριβές στις σχέσεις ΕΕ – Τουρκίας. Τόσο η ολοένα αυξανόμενη αντίθεση των Ευρωπαίων στην τουρκική υποψηφιότητα, όπως αυτή προκύπτει από σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης αλλά και δημόσιες τοποθετήσεις ευρωπαίων πολιτικών, όσο και η ταυτόχρονη μεταστροφή της στάσης των φιλοευρωπαϊκών δυνάμεων στο εσωτερικό της Τουρκίας¹³⁵,

¹³⁴ Αντιστράτηγος Χ. Αγγελόπουλος, “Δόγμα Στρατηγικού Βάθους”, Περιοδικό Προβληματισμοί, Ελληνική Εταιρεία Στρατηγικών Μελετών, Τεύχος 58, Μάιος – Ιούνιος 2010, σελ. 13-14

¹³⁵ Ενδεικτικό γεγονός αποτελεί ότι ενώ το 2004 το 70% των Τούρκων τασσόταν υπέρ της ένταξης, μόλις έξι χρόνια αργότερα, το 2010, το ποσοστό αυτό έφτασε στο 38%, δηλαδή έφτασε σχεδόν στο ήμισυ του προηγούμενου ποσοστού (Cornell Svante, Axis Shift, The Washington Institute for Near East Policy, Policy Notes, number 3, January 2011, p.4)

οδήγησαν σε αλλαγή προτεραιοτήτων για την τουρκική εξωτερική πολιτική. Πλέον η κατεύθυνση δεν ήταν «προς Δυσμάς», αλλά «προς Ανατολάς».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΣΕΝΑΡΙΟ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΥΣ ΕΝΤΑΞΗΣ

3.1 Απόψεις για την τουρκική ένταξη

3.1.1 Στο εσωτερικό της Τουρκίας

Όπως εξετάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, μετά την ανακοίνωση για έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, οι σχέσεις της με την Ευρώπη πέρασαν μία υφεσιακή περίοδο που όπως θα δούμε διατηρείται μέχρι και σήμερα.

Οι ευρωπαϊκές φωνές που υπάρχουν στην Τουρκία πιστεύουν ότι η ένταξη της Τουρκίας θα αποτελέσει την ολοκλήρωση του εξευρωπαϊσμού της όπως την οραματίστηκαν οι ηγέτες της, με πολλαπλά οφέλη κυρίως σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Υπάρχουν όμως και αρκετοί που αντιτίθενται στην προοπτική αυτή, θεωρώντας πως, μία ενδεχόμενη ένταξη θα πλήξει καίρια την σταθερότητα και την επιβίωση του κράτους, υπονομεύοντας ταυτόχρονα τα τουρκικά συμφέροντα.¹³⁶

3.1.1.1. Η στάση του στρατιωτικού κατεστημένου

Σημαντικό ρόλο στην ενταξιακή πορεία της Τουρκίας διαδραμάτισε η στρατιωτική ηγεσία της χώρας και ειδικότερα το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, το οποίο είχε τη δυνατότητα να έχει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της λήψης αποφάσεων.¹³⁷

Ο λόγος που ο στρατός επηρεάζει σε τέτοιο βαθμό την ασκηθείσα πολιτική έγκειται σε αυτό που αποκαλείται από τους ερευνητές ως «Σύνδρομο των Σεβρών».¹³⁸ Ο στρατός ένιωθε πάντα την υποχρέωση να διαφυλάξει την εθνική ασφάλεια.

Από την δεκαετία του '60 και μετέπειτα, ο στρατός διαμόρφωσε ισχυρούς δεσμούς με τις οικονομικές ελίτ της Τουρκίας, οι οποίες είχαν κατά κύριο λόγο ευρωπαϊκό

¹³⁶ Ενδεικτικό των τάσεων αυτών αποτελούν οι δηλώσεις Ecevit τον Ιανουάριο του 1999 στη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση: «Αργά ή γρήγορα η Τουρκία θα κατακτήσει τη θέση που δικαιούται στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, χωρίς να προχωρήσει σε οποιεσδήποτε παραχωρήσεις όσον αφορά τα εθνικά της δικαιώματα»

¹³⁷ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 318

¹³⁸ Το 1920 υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών, μία ταπεινωτική συνθήκη που σήμανε το οριστικό τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς προβλεπόταν ο εδαφικός διαμελισμός της. Έκτοτε ως «Σύνδρομο των Σεβρών» έχει ονομαστεί η καταδικαστική τάση της Τουρκίας να πιστεύει ότι απειλείται η εδαφική της ακεραιότητα.

προσανατολισμό. Ωστόσο κατά την περίοδο 1999-2000, επικρατούσε η άποψη ότι οι στρατηγοί εμφανίζονταν επιφυλακτικοί ως προς τις επιβληθείσες από την ΕΕ μεταρρυθμίσεις, στις οποίες θα έπρεπε να προχωρήσει η τουρκική κυβέρνηση, προς εκπλήρωση των ενταξιακών κριτηρίων που είχαν τεθεί. Πίστευαν πως κάτι τέτοιο θα ενείχε ιδιαίτερα υψηλό βαθμό επικινδυνότητας για τη χώρα, σε σημείο μάλιστα που θα έθετε σε κίνδυνο την ενότητα και την εδαφική ακεραιότητα της Τουρκίας.¹³⁹

Κάποιοι συγγραφείς κατατάσσουν το τουρκικό στρατιωτικό κατεστημένο στο ευρωσκεπτικιστικό στρατόπεδο¹⁴⁰, ενώ άλλοι αναφέρονται σε «μαλακού τύπου» ευρωσκεπτικισμό, δηλαδή σε μερική απόρριψη των υποχρεώσεων και των δεσμεύσεων της Τουρκίας προς την ΕΕ.¹⁴¹ Όπως όμως επισημαίνεται η ουσιαστική διαφοροποίηση γίνεται μεταξύ συντηρητικών και προοδευτικών κεμαλιστών¹⁴².

Σήμερα, η στρατιωτική ηγεσία της Τουρκίας, εκτιμά ως αβέβαιη και ασαφή την ευρωπαϊκή της πορεία, ενώ δεν είναι πεπεισμένη ως προς τις προθέσεις των Ευρωπαίων για τη χώρα. Συνεπώς, προς το παρόν,¹⁴³ δεν διαφαίνεται να υπάρχει η διάθεση για «εκχώρηση» των κεκτημένων τους σε μία διαδικασία με αμφίροπη έκβαση.

¹³⁹ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 317-320

¹⁴⁰ Gamze Avcı, “Turkey’s slow candidacy: Insurmountable Hurdles to Membership or Simple Euro-skepticism?”, όπ.π., σελ. 164

¹⁴¹ Paul Taggart and Aleks Szczerbiak, The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States, (Opposing Europe Research Network Working Paper, no 6, April 2002)

¹⁴² Οι συντηρητικοί κεμαλιστές πιστεύουν πως η ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ θα απομειώσει το ρόλο του στρατού, και συνεπώς η χώρα θα κινδυνεύσει από αποσχιστικές τάσεις. Από την άλλη οι προοδευτικοί κεμαλιστές του στρατού, διατηρούν μεν τις επιφυλάξεις τους, όμως θεωρούν ότι η ένταξη της Τουρκίας θα αποβεί προς όφελος της χώρας, αφού θα μπορεί να έχει ενεργό ρόλο στην ευρωπαϊκή πολιτική ασφάλειας και άμυνας (ΚΕΠΠΑ), βλ. Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 321-322. Αξίζει σε αυτό το σημείο να πούμε ότι σε δηλώσεις του το 2011, ο Βολκάν Μποζκίρ, Τούρκος Υπουργός επί Ευρωπαϊκών Θεμάτων δήλωσε ότι «αν η Τουρκία γίνει μέλος της ΕΕ, η Ένωση θα μπορεί να σχηματίσει στρατιωτική δύναμη 60.000 ανδρών», τονίζοντας παράλληλα πως η Τουρκία πληροί όλα τα κριτήρια για να ενταχθεί στην ΕΕ.

¹⁴³ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 328

3.1.1.2. Η στάση των πολιτικών κομμάτων

Παρά την σταθερή σύνδεση της κεμαλικής ιδεολογίας με την εκδυτικοποίηση και τον εξευρωπαϊσμό της Τουρκίας, οι απόψεις των τουρκικών πολιτικών κομμάτων ως προς την ένταξη στην ΕΕ διαφοροποιούνται μεταξύ της δεξιάς, της αριστεράς, των εθνικιστών και των ισλαμιστών.

Εμπόδια στην μεταρρυθμιστική διαδικασία στην Τουρκία έθεταν διαχρονικά τα εθνικιστικά κόμματα.¹⁴⁴ Οι αλλαγές και οι προσαρμογές που έπρεπε να κάνει η χώρα, ως προς την πλήρωση των πολιτικών και οικονομικών προϋποθέσεων που έθεταν τα κριτήρια της Κοπεγχάγης, επέτειναν την ευρωσκεπτικιστική τους διάθεση, επειδή εφάπτονταν με ευαίσθητα θέματα εθνικής ταυτότητας, ασφάλειας και κυριαρχίας, τα οποία το κόμμα θεωρούσε ως υψίστης σημασίας. Ωστόσο δεν ήταν ενάντια στην ένταξη στην ΕΕ,¹⁴⁵ απλώς, όπως και η πτέρυγα των προοδευτικών κεμαλικών του στρατού, έθεσε «κόκκινες γραμμές» ως προς την προάσπιση των ζητημάτων που θεωρούνται ως εθνικά ζωτικά συμφέροντα της χώρας, όπως επί παραδείγματι είναι το Κυπριακό και το Κουρδικό.

Ως προς την τουρκική αριστερά, έχουμε να πούμε ότι αυτή έχει διαφοροποιήσει τη στάση της ουκ ολίγες φορές, από τότε που ξεκίνησε η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας. Η σοσιαλιστική αριστερά (TIP) τάχθηκε ενάντια στην κοινή αγορά, φοβούμενη τον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό και τις επιπτώσεις που αυτός θα επέφερε στην εθνική οικονομία.¹⁴⁶

Το τουρκικό Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (CHP) από την άλλη συμφωνούσε εν μέρει με τους σοσιαλιστές ως προς τους κινδύνους για την οικονομία, εξέφραζε όμως ένα ηπιότερο ευρωσκεπτικιστικό λόγο, καθώς αποτελούσε τον πιο ένθερμο

¹⁴⁴ Ibid, σελ. 330-331.

¹⁴⁵ Αναφερόμαστε στο κόμμα MHP (βλ. περισσότερα στο Alev Çinar & Burak Arıkan, “The Nationalist Action Party: Representing the State, the Nation or the Nationalists?”, Turkish Studies, Vol. 3, Issue 1, 2002

¹⁴⁶ Selim Ilkin, “A History of Turkey’s Association with the European Community: A Note on the Basic Agreements, Favorable and Unfavorable Reactions, and the Process of Negotiations”, στο Ahmet Evin and Geoffrey Denton (eds), Turkey and the European Community, (Denton-Opladen: Leske & Budrich, 1990), σελ. 41

υποστηρικτή της κεμαλικής ιδεολογίας, και άρα του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Τουρκίας.¹⁴⁷

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, διακρίνονταν τρεις πολιτικές ομάδες που κινούνταν στο χώρο της αριστεράς, και που καθεμία από αυτές αντιπροσώπευε και μία διαφορετική άποψη ως προς τις σχέσεις ΕΕ – Τουρκίας. Η φιλελεύθερη ομάδα ήταν υπέρ των ευρωτουρκικών σχέσεων, καθώς πίστευε ότι η ΕΕ θα βοηθούσε στη ριζική αναθεώρηση της κεμαλικής παράδοσης, θεωρώντας την ως «παράθυρο ευκαιρίας» προς τη φιλελευθεροποίηση του πολιτικού γίνεσθαι, άποψη την οποία συμμαριζόταν και η σοσιαλδημοκρατική ομάδα.¹⁴⁸ Από την άλλη η εθνική αριστερά (DSP), ναι μεν ήταν υπέρ της ένταξης, ωστόσο έπασχε -και αυτή- από το «Σύνδρομο των Σεβρών», θεωρώντας ότι οι οικονομικές ανισότητες θα δίχαζαν τη χώρα, προκαλώντας εθνοτικές και θρησκευτικές συγκρούσεις.¹⁴⁹

Πολέμιοι του ευρωπαϊκού προσανατολισμού μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90 υπήρξαν οι εκπρόσωποι του πολιτικού Ισλάμ. Θεωρούσαν πως ο φυσικός χώρος που θα έπρεπε να αναπτυχθεί η τουρκική πολιτική είναι μόνο η Μέση Ανατολή. Η αρχή για την μεταστροφή των ισλαμικών κομμάτων έγινε όταν το κόμμα του Erbakan (RP) παραπέμφθηκε στο Συνταγματικό Δικαστήριο που θα αποφάσιζε εάν θα το ετίθετο εκτός νόμου για παραβίαση των αρχών της κοσμικότητας. Τότε ήταν η πρώτη φορά που αναγκάστηκε να στραφεί προς την ΕΕ, σε μία προσπάθεια αναζήτησης συμμάχων για τη διατήρηση της θρησκευτικής ταυτότητάς τους.¹⁵⁰ Έκτοτε κρίθηκε επιβεβλημένο να υιοθετηθεί μία πιο μετριοπαθής και πιο εξευρωπαϊσμένη πολιτική, προκειμένου να ενισχυθούν τα ισλαμικά κόμματα (πλέον το FP) έναντι των

¹⁴⁷ Ibid, σελ. 43

¹⁴⁸ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 334

¹⁴⁹ Ibid

¹⁵⁰ Η ευρωπαϊκή πολιτική αποτέλεσε τη «σανίδα σωτηρίας» για τους ισλαμιστές (βλ. Ayse Günes-Ayata, “From Euro-scepticism to Turkey-scepticism: changing political attitudes on the European Union in Turkey”, Journal of Southern Europe and the Balkans, (vol. 5, no.2, August 2003), p. 216-217)

επιθέσεων που δέχονταν από το κεμαλικό κατεστημένο, δηλαδή τον στρατό και την γραφειοκρατία.¹⁵¹

Παράλληλα σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η στάση των κεμαλιστών ως προς την ΕΕ. Η μεταστροφή τους βοήθησε τους ισλαμιστές να ξεπεράσουν τους φόβους τους για τη «χριστιανική Ευρώπη», που αποτελούσε σύμμαχο των κεμαλικών ελίτ. Συγχρόνως, η στάση της ΕΕ απέναντι στις κεμαλικές ελίτ και η καταδίκη τους για το επίπεδο δημοκρατίας της χώρας, λειτούργησε επαναπροσεγγιστικά για τους ισλαμιστές και τις σχέσεις τους με την ΕΕ.¹⁵²

3.1.1.3. Η στάση της κοινωνίας των πολιτών

Η κοινωνία των πολιτών αποτελεί τον πιο ένθερμο υποστηρικτή της τουρκικής ένταξης στην ΕΕ. Ωστόσο τα πράγματα δεν ήταν πάντα έτσι.

Στις αρχές της δεκαετίας του '70 οι βιομήχανοι της χώρας δεν είδαν με καλό μάτι την οικονομική συνεργασία ΕΚ-Τουρκίας, θεωρώντας ότι θα υπάρξει σύγκρουση μεταξύ ευρωπαϊκών και τουρκικών συμφερόντων.¹⁵³

Μία δεκαετία αργότερα η επιχειρηματική κοινότητα της Κωνσταντινούπολης θα στηρίξει την αίτηση του Οζάλ για ένταξη στην ΕΕ. Τότε όμως τα οικονομικά δεδομένα δεν ήταν τα ίδια με αυτά που ίσχυαν την προηγούμενη δεκαετία· η οικονομία ήταν πλέον ισχυρή και θωρακισμένη έπειτα από τις μεταρρυθμίσεις στις οποίες είχε προχωρήσει νωρίτερα ο Οζάλ για απελευθέρωση της αγοράς και ενίσχυση των εξαγωγών. Πλέον η οικονομικές ελίτ της Τουρκίας αναζητούσαν τρόπους προσέλκυσης Ευρωπαϊών επενδυτών.¹⁵⁴

Η αρχική απόρριψη της τουρκικής αίτησης οδήγησαν τις επιχειρηματικές ελίτ στο να αντιληφθούν την ανάγκη για τις τομές που απαιτούνταν, ιδίως σε πολιτικό και θεσμικό επίπεδο. Όπως είχαμε δει και νωρίτερα στο πρώτο κεφάλαιο η επιμονή και η

¹⁵¹ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 340

¹⁵² Ihsan Dagi, "Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization", Turkish Studies, Vol 6, No 1, 2005, p. 33

¹⁵³ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 369

¹⁵⁴ Ibid, σελ. 370-371

επιρροή που άσκησαν τα τουρκικά λόμπι εντός και εκτός Τουρκίας, έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στη λήψη της τελικής απόφασης στο Ελσίνκι, οπότε και η Τουρκία κατάφερε να πάρει το καθεστώς υπό ένταξη χώρας.¹⁵⁵

Δεν είναι όμως μόνο η TÜSİAD που είχαμε αναφέρει και νωρίτερα, το μοναδικό ΜΚΟ υπέρ της τουρκικής ένταξης, αν και, για να είμαστε δίκαιοι λειτουργήσε, και συνεχίζει να λειτουργεί ως η πολιτική οργάνωση της εκσυγχρονιστικής πρωτοπορίας, τόσο στο εσωτερικό όσο και επίπεδο lobbying. Υπήρξαν και πιέσεις από άλλες οργανώσεις όπως του Ιδρύματος Οικονομικής Ανάπτυξης (IKV) αλλά και της Συνομοσπονδίας Ένωσης Εργοδοτών της Τουρκίας (TISK) θεώρησαν ότι οι οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις αποτελούσαν μονόδρομο για την Τουρκία.¹⁵⁶

3.1.1.4 Η στάση της τουρκικής κοινής γνώμης

Η στάση της κοινής τουρκικής γνώμης, δηλαδή των πολιτών, ως προς την Ευρώπη έχει και αυτή περάσει σε διάφορα στάδια. Τα τελευταία χρόνια ωστόσο παρατηρείται έντονος ευρωσκεπτικισμός και πτώση της δημοτικότητας της ΕΕ εντός των τουρκικών συνόρων.

Σε σχετική έρευνα του Ευρωβαρόμετρου το 2002 εξήχθησαν τα εξής συμπεράσματα:

- μόνο το 3% δήλωσε «Ευρωπαίος και Τούρκος», 6% μόνο Ευρωπαίος, 32% Τούρκος και Ευρωπαίος και 57% μόνο Τούρκος.
- Σε ερώτημα σχετικά με το πόσο περήφανοι είναι οι πολίτες των υποψήφιων κρατών, 41% των Τούρκων απάντησε πολύ ή αρκετά περήφανοι
- Σε ερώτημα για ποια ευρωπαϊκά θέματα θέλουν να ενημερώνονται περισσότερο οι Τούρκοι απάντησαν για τους θεσμούς της ΕΕ (68%), για την ευρωπαϊκή ιθαγένεια (61%)
- 42% των Τούρκων δίνει μεγάλη προσοχή σε θέματα που αφορούν την ΕΕ

¹⁵⁵ Βλ. σελ. 35 διπλωματικής

¹⁵⁶ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 370

- 51% των Τούρκων έχουν θετική άποψη για την Ευρώπη, ενώ 53% δίνει ψήφο εμπιστοσύνης στους ευρωπαϊκούς θεσμούς
- 68% θεωρεί πως η ένταξη της χώρας είναι φυσικό επακόλουθο της έως τώρα πορείας της

Εξάλλου σε έρευνα που έγινε το 2006 από το Πανεπιστήμιο του Bilgi σε συνεργασία με το περιοδικό Tempo εξήχθησαν τα εξής συμπεράσματα ως προς τη στάση των Τούρκων απέναντι στην Ευρώπη:

- Το 77,1 % των ψηφοφόρων του AKP τάσσεται υπέρ της υποψηφιότητας της Τουρκίας στην ΕΕ. Το ίδιο ισχύει και για το 75,1 των ψηφοφόρων του CHP
- Το 40% του εθνικιστικού MHP είναι επίσης υπέρ της ένταξης
- 58 % των ερωτηθέντων εξέφρασε θετική άποψη για την Ευρώπη, συγχρόνως δε το 50,3 % δήλωσε ότι η ΕΕ έχει σκοπό να προχωρήσει σε διαμελισμό της χώρας
- Το 40% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι η μουσουλμανική θρησκεία βρίσκεται σε κίνδυνο ενώ συντριπτικό ποσοστό των ερωτηθέντων δήλωσε πως δεν είναι ικανοποιημένο με το επίπεδο εκδημοκρατισμού στη χώρα
- Η τουρκική κοινή γνώμη έχει σε μεγάλο βαθμό άγνοια ως προς τις απαιτήσεις που απορρέουν από τα κριτήρια της Κοπεγχάγης.

Πρόσφατες σφυγμομετρήσεις κατέδειξαν ότι σήμερα μόνο το 1/3 των Τούρκων δηλώνει πως συμμερίζεται τις ίδιες αρχές και αξίες με τη χριστιανική Ευρώπη. Σχεδόν το 80% των Τούρκων δηλώνουν πως δεν επιθυμούν να έχουν ένα χριστιανό για γείτονα. Την ίδια ώρα η Τουρκία κατατάσσεται 154^η στην παγκόσμια κατάταξη, σχετικά με τη ελευθερία του Τύπου, όπως αναφέρει έρευνα των Ρεπόρτερ Χωρίς Σύνορα.¹⁵⁷

¹⁵⁷ **BI.** Burak Bekdil Εφημερίδα Hurriyett, «Η Τουρκία απέχει έτη φωτός από την ένταξη στην ΕΕ», <http://www.onalert.gr/stories/hurriyet-htourkia-apexei-eth-fwtos-apo-enta3h-eurwpaikh-envsh/39306>

Στις αρχές του 2014 η Τουρκία κατατάχθηκε από οργανώσεις προάσπισης των ανθρωπίνων ελευθεριών ως «μη ελεύθερη χώρα». Η Τουρκία είναι η δεύτερη χειρότερη χώρα, όσον αφορά την καταπάτηση των ατομικών ελευθεριών, σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

3.1.2 Οι ευρωπαϊκές απόψεις για την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρώπη

Η στάση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης δεν διαφέρει πολύ από την άποψη των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, όπως αυτή εξωτερικεύτηκε με τη στάση που τήρησαν απέναντι στην Τουρκία διαχρονικά.

Μπορούμε να κατηγοριοποιήσουμε τις αντιδράσεις ως προς την απόφαση για την τουρκική υποψηφιότητα ως εξής: 1. «Η απόφαση ήταν σωστή» 2. «Δεν πρόκειται για απόφαση αλλά για κίνηση τακτικής» 3. «Η απόφαση είναι εσφαλμένη»¹⁵⁸.

Η ένταξη της Τουρκίας είναι άμεσα συνυφασμένη με την ευρωπαϊκή διεύρυνση. Σύμφωνα με τα επίσημα Ευρωπαϊκά επιχειρήματα, η διεύρυνση συνθέτει ένα από τα πιο ισχυρά εργαλεία πολιτικής της ΕΕ.¹⁵⁹ Άλλωστε η διεύρυνση είναι μια διαδικασία που βοηθά στη μεταμόρφωση και μετεξέλιξη των χωρών που εμπλέκονται, εξαπλώνοντας την ειρήνη, τη σταθερότητα, την ευημερία, τη δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και το κράτος δικαίου.

Ο ευρωπαϊκός διάλογος αναφορικά με την προοπτική της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ, είναι ιδιαίτερα έντονος. Επιχειρήματα υπέρ ή κατά της προοπτικής αυτής, εκτιμήσεις για τις πιθανές οικονομικές ή πολιτικές επιπτώσεις στην ΕΕ, αλλά και γενικότεροι προβληματισμοί για τα σύνορα της Ευρώπης καθώς και της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας, είναι βασικά θέματα που σχετίζονται κατά την κοινή ευρωπαϊκή άποψη με την προοπτική της τουρκικής ένταξης στην ΕΕ, γεγονός το οποίο δικαιολογείται απόλυτα αν αναλογιστούμε τις ιδιαιτερότητες που έχει η Τουρκία ως χώρα.

Η περίοδος μέχρι πριν την Διεύρυνση του 2004 χαρακτηρίζεται από την αποδέσμευση της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας από τις άλλες υποψήφιες χώρες. Την περίοδο αυτή, ο ευρωπαϊκός διάλογος επικεντρώνεται περισσότερο σε ζητήματα ταυτότητας, το ρόλο του Ισλάμ, τα όρια της Ευρώπης, τις επιπτώσεις μιας ενδεχόμενης Τουρκικής ένταξης, προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και τους κινδύνους μαζικής μετανάστευσης Τούρκων πολιτών στα κράτη μέλη.

¹⁵⁸ Βλέπε αναλυτικότερα Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 246-248

¹⁵⁹ http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/index_el.htm

Τεχνικά θέματα προσαρμογής στο κοινοτικό κεκτημένο και η πρόοδος των μεταρρυθμίσεων στην Τουρκία αποτελούν μάλλον αντικείμενο των θεσμικών οργάνων της ΕΕ και των ετήσιων Εκθέσεων προόδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Γενικότερα, η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη παραμένει την περίοδο αυτή κατά πλειοψηφία επιφυλακτική απέναντι στην προοπτική ένταξης της Τουρκίας.¹⁶⁰

Η στάση των ευρωπαίων απέναντι στη Τουρκία άλλαξε προς το χειρότερο την περίοδο μετά την διεύρυνση του 2004 και έως το εαρινό εξάμηνο του 2006, με τα ποσοστά των Ευρωπαίων που αντιτίθενται στην προοπτική της Τουρκικής ένταξης στην ΕΕ να φτάνουν άνω του 50%. Βεβαίως, την περίοδο αυτή, η Διεύρυνση ως πολιτική της ΕΕ ταυτίζεται κυρίως με την προοπτική ένταξης της Τουρκίας.¹⁶¹

Η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη στο σύνολό της εκφράζει συγκεκριμένες ενστάσεις σχετικά με την προοπτική της Τουρκικής ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι φοβίες της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης περιστρέφονται γύρω από 4 βασικούς άξονες:¹⁶²

(α) τις οικονομικές επιπτώσεις της Τουρκικής ένταξης (π.χ. μαζική μετανάστευση, επιπτώσεις στην ΚΑΠ και τον κοινοτικό προϋπολογισμό)

(β) τις πολιτικές επιπτώσεις της ένταξης (στους θεσμούς και τις πολιτικές της ΕΕ)

(γ) ζητήματα ταυτότητας, θρησκείας και ευρωπαϊκών αξιών (Ευρωπαϊκή ταυτότητα, τα όρια της Ευρώπης, ο ρόλος του Ισλάμ)

(δ) το μέγεθος και η εσωτερική κατάσταση στην Τουρκία (ανθρώπινα δικαιώματα, κράτος δικαίου, δημοκρατική διακυβέρνηση, πρόοδος των μεταρρυθμίσεων, οικονομική κατάσταση)

Οι βασικοί Ευρωπαϊκοί ενδοιασμοί είναι ανάγκη να ξεπεραστούν, καθώς η τελική έκβαση των διαπραγματεύσεων παραμένει ακόμα ανοιχτή. Έως σήμερα, οι δημοσκοπήσεις υποδείχνουν μια σαφέστατα αρνητική στάση των Ευρωπαίων έναντι της Τουρκίας. Οι ευρωπαίοι πολίτες είναι εν γένει αρνητικοί απέναντι στην Τουρκία,

¹⁶⁰ Σύμφωνα με στοιχεία του Ευρωβαρόμετρου από το φθινόπωρο του 1999 έως και το φθινόπωρο του 2002.

¹⁶¹ Σύμφωνα με στοιχεία του Ευρωβαρόμετρου (2004-2006)

¹⁶² Η ανάλυση βασίζεται στις τοποθετήσεις του G. Verheugen και O. Rehn. Βλ. Επίσης και E.S. Lecha, "Turkish Membership of the EU and the Fears of the European Public Opinion", Mediterranean Politics, Europe, 2006.

καθώς δεν δείχνουν ενδιαφέρον για την πρόοδο της ίδιας της Τουρκίας. Μάλιστα, ακόμα και αν Τουρκία εκπληρώσει όλες τις υποχρεώσεις της απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι ευρωπαίοι παραμένουν αντίθετοι στην ένταξη.¹⁶³

Επίσης, η πλειοψηφία των ευρωπαίων κρίνει ότι η Τουρκική υποψηφιότητα εξυπηρετεί περισσότερο την ίδια την Τουρκία και όχι την ΕΕ. Μόλις 20% των πολιτών θεωρούν ότι η ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ είναι επωφελής και για τα δύο μέρη.

Ως προς τον γεωγραφικό καταμερισμό των απόψεων εντός της ΕΕ έχουμε να πούμε τα εξής:

- Στη Γερμανία η Ένωση των Χριστιανοδημοκρατών (CDU) τάσσεται εναντίον της τουρκικής ένταξης. Θεώρησαν μάλιστα λανθασμένη την απόφαση για την υποψηφιότητα της Τουρκίας και πρότειναν δημόσιο διάλογο για το θέμα ούτως ώστε να προστατευτεί η Ευρώπη από μία διεύρυνση προς διάφορες κατευθύνσεις, χωρίς να έχει προηγουμένως αποσαφηνιστεί για το πού βρίσκονται και πού τελειώνουν τα ευρωπαϊκά σύνορα.¹⁶⁴
- Στη Γαλλία τα κόμματα της Αριστεράς και οι διανοούμενοι ασκούσαν κριτική στην απόφαση του Ελσίνκι για την Τουρκία λόγω του δημοκρατικού ελλείμματος της χώρας, ενώ οι συντηρητικοί επικεντρώθηκαν σε θέματα που αφορούσαν την ταυτότητα, την γεωγραφία και την κουλτούρα.¹⁶⁵ Είναι χαρακτηριστικό ότι ο πρώην πρόεδρος της Δημοκρατίας Valéry Giscard d'Estaing, είχε δηλώσει ότι «η Τουρκία δεν είναι ευρωπαϊκή χώρα και δεν έχει θέση στην ΕΕ. Οι Τούρκοι εξαπατήθηκαν στο Ελσίνκι»
- Η Βρετανία από την άλλη αποτελούσε παραδοσιακά σύμμαχο υπέρ της ένταξης. Στους υποστηρικτές της τουρκικής ένταξης συγκαταλέγονται επίσης η Ιταλία και το Βέλγιο.

Συμπερασματικά μπορεί να διατυπωθεί ότι υποστήριξη της Ευρωπαϊκής κοινής γνώμης υπέρ της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ παραμένει γενικά σε χαμηλά επίπεδα.

¹⁶³ Special Eurobarometer 255, Spring 2006

¹⁶⁴ Σωτήρης Σέρμπος, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), όπ.π., σελ. 250

¹⁶⁵ Ibid, σελ.252

3.2 Όφελος και κόστος της ένταξης

3.2.1 Όφελος και κόστος για την Τουρκία

Στα οφέλη της ένταξης για την Τουρκία συγκαταλέγονται μεταξύ άλλων

η πολιτική σταθερότητα και η κατοχύρωση θεσμών: Η ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ αναμένεται να φέρει μία σειρά μεταρρυθμίσεων ως προς τις ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα, που μέχρι και σήμερα καταστρατηγούνται. Επιπλέον θα δοθεί και η απαραίτητη ψυχολογική ώθηση, η οποία θα επηρεάσει θετικά όλους τους τομείς, από την οικονομία μέχρι την πολιτισμική διάδραση.

η οικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη: Η ένταξη θα συνεισφέρει στη σταθερότητα και την ανάπτυξη της οικονομίας: θα αυξηθούν οι άμεσες ξένες επενδύσεις και θα επέλθουν μεγάλες αλλαγές στο ΑΕΠ της χώρας

σε κοινωνικό επίπεδο: Θα υπάρξει ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους, της παιδείας αλλά και των κρατικών παροχών στους Τούρκους πολίτες, γεγονός που θα βελτιώσει το βιοτικό τους επίπεδο.

αγροτική ανάπτυξη: Νοούμενου ότι το 34% του πληθυσμού ασχολείται με τη γεωργία, η ένταξη θα φέρει την τεχνολογική αναβάθμιση και την τεχνογνωσία που χρειάζονται οι εργαζόμενοι στη γεωργία.

Στο κόστος της ένταξης συγκαταλέγεται:

υλοποίηση του κοινοτικού κεκτημένου: Η υλοποίηση του κεκτημένου θα επιφέρει ένα σημαντικό κόστος το οποίο μεταφράζεται σε εντατικές απαιτήσεις για διαθρωτική προσαρμογή και αποδοχή κοινοτικών κανόνων και μέτρων.

3.2.2 Όφελος και κόστος για την Ευρώπη

- Η τουρκική ένταξη θα οδηγήσει στην εξάπλωση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτνίασης
- Η Τουρκία θα μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ Δύσης και Πολιτικού Ισλάμ
- Η Τουρκία θα ανανεώσει επίσης τον γηράσκοντα πληθυσμό της Ευρώπης
- Η ΕΕ θα επωφεληθεί από το στρατηγικό πλεονέκτημα της γεωγραφικής θέσης της Τουρκίας, δίνοντας ευκαιρίες για ανάπτυξη περιφερειακών συνεργασιών

- Η ένταξη της Τουρκίας θα αποδείξει ότι η Ευρώπη είναι ένα πολυπολιτισμικό οικοδόμημα και όχι μία κατ' εξοχήν «χριστιανική λέσχη»

Στο κόστος της ένταξης περιλαμβάνεται η χρηματοδότηση της Τουρκίας από τα περιφερειακά ταμεία της Ένωσης καθώς και οι συνέπειες εφαρμογής της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι ευρωτουρκικές σχέσεις έχουν διαγράψει μία μακρά πορεία σήμερα. Ωστόσο η Τουρκία βρίσκεται ακόμα σε αναμονή ως προς την ενταξιακή της πορεία. Η πολυετής αυτή αναμονή διαρκεί πάνω από είκοσι χρόνια και απ'ότι φαίνεται θα έχει αβέβαιη κατάληξη.

Είδαμε στην αρχή την πορεία των ευρωτουρκικών σχέσεων και εξετάσαμε το πλέγμα γύρω από αυτές. Παρά τις τεταμένες σχέσεις και τα σκαμπανεβάσματα, η Τουρκία κατάφερε με πολύ προσπάθεια και επιμονή να πάρει το πράσινο φως για την έγκριση του καθεστώτος της ως υπονήφιας χώρας, και εν συνεχεία να πάρει θετική απάντηση για την έναρξη των διαπραγματεύσεων.

Ο ρόλος της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας, καθώς και παράγοντες όπως είναι η στρατιωτική και επιχειρηματική ελίτ, συνδιαμόρφωσαν την ασκηθείσα πολιτική στάση της Τουρκίας, άλλοτε φιλοευρωπαϊκά, άλλοτε ευρωσκεπτικικά.

Σημαντικός είναι και ο ρόλος της τουρκικής κοινής γνώμης που περνάει όμως μία υπαρξιακή κρίση, καθώς επιθυμεί μεν την Ευρώπη, υπό προϋποθέσεις δε. Παράλληλα η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη αλλά και τα πλείστα ευρωπαϊκά κράτη δεν βλέπουν θετικά μία ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας. Υπάρχουν ωστόσο και δυνάμεις εντός της Ευρώπης που στηρίζουν την τουρκική ένταξη.

Τα οφέλη και το κόστος και για τα μέρη αμφότερα είναι πολλά. Στην στάθμιση όμως των δύο, η πλάστιγγα φαίνεται να γέρνει περισσότερο προς τα οφέλη. Ας μην λησμονούμε ότι η ένταξη κάθε χώρας σε ένα πολύπλοκο σχήμα όπως είναι η ΕΕ, είναι λογικό να έχει και οφέλη και κόστη.

Εξάλλου η οικονομική κρίση στην ευρωζώνη, αλλά και ο ευρωσκεπτισμός των ίδιων των κρατών της ευρωζώνης έχουν βάλει σε σκέψεις την Τουρκία, σκέψεις όμως που δεν είναι τόσο ισχυρές ούτως ώστε να πείσουν την Τουρκία για απόσυρσή της από την ΕΕ.

Η καταπολέμηση της διαφθοράς, η ελευθερία της έκφρασης, του τύπου και της θρησκείας, καθώς και η ανασύσταση του δικαστικού συστήματος συνεχίζουν να χρήζουν μεταρρυθμίσεων από τη μεριά της Τουρκίας. Παρά τις προειδοποιήσεις της ΕΕ, η Τουρκία αρνείται να συμμορφωθεί στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο και να ανοίξει τα λιμάνια της και τον εναέριο χώρο της στην Κύπρο. Η προκλητική αυτή στάση συνεχίστηκε με το πάγωμα των διαπραγματεύσεων τον Ιούλιο του 2012, όταν η Κύπρος ανέλαβε την 6 μηνών εκ περιτροπής προεδρία της στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Δύο μήνες πριν, ο Επίτροπος της ΕΕ για τη Διεύρυνση και την Ευρωπαϊκή γειτονία Štefan Füle μαζί με τον Τούρκο υπουργό Ευρωπαϊκών Υποθέσεων Εγκεμέν Μπαγίς ανακοίνωσαν την έναρξη της νέας «θετικής ατζέντας» της ΕΕ με την Τουρκία. Και οι δύο δήλωσαν ότι η «θετική ατζέντα» είχε ως στόχο να φέρει νέες δυναμικές στις σχέσεις ΕΕ-Τουρκίας, ξεχνώντας προφανώς την ανάγκη για την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών (ιδίως προς την Κύπρο) και το σεβασμό του θεσμικού πλαισίου. Το 2013 βρίσκει την Τουρκία με εγχώριες αναταραχές που επικρίθηκαν από τις Βρυξέλλες σχετικά με τη χρήση βίας και την ελευθερία του δικαιώματος του συνέρχεσθαι και της έκφρασης. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δήλωσε την αποδοκιμασία του στις αντιδράσεις της τουρκικής κυβέρνησης και του πρωθυπουργού Ερντογάν. Ο Ερντογάν δεν άργησε να απαντήσει ότι «δεν αναγνωρίζει τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου» και «ότι οι αποφάσεις αυτές δεν είναι δεσμευτικές για την Τουρκία, η οποία δεν είναι μέλος της ΕΕ».

Το ενδεχόμενο της απλής γειτνίασης με την Τουρκία είναι σίγουρα κάτι το οποίο δεν θα έπρεπε να συζητάμε, νοουμένου ότι οι σχέσεις και οι δεσμοί με την Τουρκία προϋπάρχουν και δεν διαφαίνεται ότι θα σταματήσουν, τουλάχιστον όχι στο άμεσο μέλλον.

Στο παρόν στάδιο βρισκόμαστε στην προνομιακή σχέση με την Τουρκία καθόσον υπάρχουν οικονομικές συμφωνίες μεταξύ των δύο πλευρών. Θα παραμείνει η κατάσταση ως έχει ή θα η ΕΕ θα αποφασίσει τελικά να εντάξει την Τουρκία; Το μόνο σίγουρο είναι ότι η Τουρκία δεν φαίνεται να είναι διατεθειμένη να εγκαταλείψει την ευρωπαϊκή της πορεία. Αλλά ούτε η Ευρώπη είναι έτοιμη να εγκαταλείψει την Τουρκία, παρόλα τα προβλήματα που αντιμετωπίζει αλλά και τις αντιτουρκικές φωνές που πληθαίνουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Ελληνική

- Αναγνωστοπούλου Σία, Τουρκικός Εκσυγχρονισμός – Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη Δαιδαλώδη Διαδρομή του Κεμαλισμού, (Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2004)
- Απόφαση 1/95 Συμβουλίου Σύνδεσης ΕΚ-Τουρκίας της 22ας Δεκεμβρίου 1995, Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, L 035, 13/2/1996
- Βερέμης Θάνος, «Ιστορία των ελληνοτουρκικών σχέσεων 1453-2005», (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2005)
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Συμφωνία Συνδέσεως ΕΟΚ-Τουρκίας, Πρόσθετο Πρωτόκολλο, Χρηματοδοτικό Πρωτόκολλο, Συμφωνία ΕΚΑΧ, Τελική Πράξη, Αριθ. Ν 293/3, 29.12.1972
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Συμφωνία Σύνδεσης Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας – Τουρκίας, Αριθ. 217, 29/12/1964
- Zürcher Erik Jan, Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, (Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004)
- Καζάκος Πάνος, «Η εξομάλυνση των σχέσεων Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων - Τουρκίας και η Εξωτερική Πολιτική», στο Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος (επ.), Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987, (Αθήνα: Γνώση, 1991)
- Κωνσταντινίδης Γεώργιος, Συσσώρευση Κεφαλαίου και Παγκοσμιοποίηση στην Τουρκία Διαχρονικά, (Αθήνα: Παπαζήσης, 2009)
- Μάζης Ι.Θ., «Ισλάμ και Οικονομία στην Τουρκία», ΟΡ98.12
- Νταβούτογλου Αχμέτ, Το στρατηγικό βάθος: Η διεθνής θέση της Τουρκίας, μτφ. Νικόλαος Ραπτόπουλος – Νεοκλής Σαρρής, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010)
- Ντόκος Θάνος, Αλφαβητάρι των ελληνοτουρκικών σχέσεων, Κείμενο Εργασίας Νο 11/2010, (Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, Μάιος 2010)
- Παναγιωτίδης Χρήστος, “Αχμέτ Νταβούτογλου: ο αρχιτέκτονας του «στρατηγικού βάθους» της Τουρκίας”, Monthly Review, Απρίλιος 2009

- Πεσμαζόγλου Στέφανος, Ευρώπη-Τουρκία, Αντανακλάσεις και Διαθλάσεις: Η Στρατηγική των Κειμένων, βιβλίο α', Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1993)
- Σέρμπος Σωτήρης, Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση: Ο ρόλος της εσωτερικής πολιτικής και του διεθνούς παράγοντα στον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της Τουρκίας (1997-2000), (Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2008)
- Τσάκωνας Παναγιώτης Ι. και Ντόκος Θάνος Π., “Ελληνοτουρκικές σχέσεις στις αρχές του 20^{ου} αιώνα: Η άποψη της Αθήνας”, στο Δημήτρης Καιρίδης και Lenore G. Martin (επ.), Ρόλος και θέση της Τουρκίας στον κόσμο: Σύγχρονη Πραγματικότητα και Μελλοντικές Προκλήσεις, (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2006), σελ.127

Ξενόγλωσση

- Avcı Gamze, “Turkey’s slow candidacy: Insurmountable Hurdles to Membership or Simple Euro-skepticism?”, Turkish Studies, (vol. 4, no. 1, spring 2003),
- Begüm Burak, «The Role of the Military in Turkish Politics: To Guard Whom and From What?», European Journal of Economic and Political Studies (vol. 4, no. 1, 2011) και Σπύρος Ν. Λίτσας, « Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση», Ειδικές Μελέτες Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (OP 07.02, 2007)
- Çakmak Gizem, “Greek -Turkish Relations in the post Helsinki Period: Is Europe a framework providing détente?”, <http://www.idec.gr/iier/new/Europeanization%20Papers%20PDF/Gizem%20Cakmak%20Greek%20-Turkish%20Relations%20in%20the%20post%20Helsinki%20Period.pdf>
- Cardiff European Council, Presidency Conclusions, 15 and 16 June 1998, SN 150/1/98 REV 1,
- Çarkoğlu Ali & Rubin Barry M. «Turkey and the European Union: Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics», (London: Frank Cass, 2003)

- Dagi Ihsan, “Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization”, *Turkish Studies*, Vol 6, No 1, 2005
- Eralp Atila, “Η Τουρκία και η Ευρωπαϊκή Ένωση”, στο Δημήτρης Καιρίδης και Lenore G. Martin (επ.), *Ρόλος και θέση της Τουρκίας στον κόσμο: Σύγχρονη Πραγματικότητα και Μελλοντικές Προκλήσεις*, (Αθήνα: Ι. Σιδέρης, 2006)
- Eralp Atila, “Turkey and the European Community: Prospects for a New Relationship”, στο Canan Balkir and Allan M. Williams (eds), *Turkey and Europe*, (London: Pinter Publishers, 1997), σελ. 203)
- European Commission, *Commission Opinion on Turkey’s Request for Accession to The Community, SEC89, 2290 final/2* (Brussels: 20 December 1989)
- European Commission, *Executive Summary of the Turkish National Programme for the adoption of the Acquis*
- European Commission, *Agenda 2000 For a stronger and wider Union*, , Supplement 5/97, (Brussels: Bulletin of the European Union, 1997)
- European Union Center of North Carolina, *EU Briefings*, March 2008
- Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, (London: Routledge, 1993)
- Hale William, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, (London: Frank Cass, 2000).
- Helsinki European Council, *Presidency Conclusions*, 10 and 11 December 1999,
- Heper Metin, “Islam, Conservatism, and Democracy in Turkey: Comparing Turgut Ozal and Recep Tayyip Erdoğan”, *Inside Turkey*, (vol.15, no. 2, Spring 2013)
- Kubicek Paul, “The European Union and Democratization ‘From Below’ in Turkey”, biannual conference of the European Union Studies Association, Austin TX, March 31-April 2 2005
- Laeken European Council, *Presidency Conclusions*, 14 and 15 December 2001
- Lesser Ian O., “Bridge or Barrier? Turkey and the West After the Cold War”, στο Graham E. Fuller, Ian O. Lesser, Paul B. Henze, James F. Brown (eds), *Turkey’s New Geopolitics: From Balkans to Western China*, (Boulder: Westview Press, 1993)

- Müftüler Meltem, “Turkey’s Role in the EU’s Security and Foreign Policies”, Security Dialogue, (vol. 31, no. 4, December 2000)
- Nicolaidis Kalypso, “Europe’s Tainted Mirror: Reflections on Turkey’s Candidacy Status After Helsinki”, στο Dimitris Keridis and Dimitris Triantaphyllou (eds), Greek-Turkish Relations in the Era of Globalization, (Herndon: Brassey’s, 2001)
- Official Journal of the European Communities, Information and Notices, C265, Vol.23, 13/10/1980
- Öniş Ziya - Keyman Fuat, “Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post-Helsinki Era”, Koç University Istanbul, March 2003
- Öniş Ziya, “Luxembourg, Helsinki and Beyond: Towards an Interpretation of Recent Turkey-EU Relations”, Government and Opposition, (vol. 35, no. 4, October 2000)
- Redmond John, The next Mediterranean Enlargement of the European Community: Turkey, Cyprus and Malta? (Dartmouth: Dartmouth Publishing Company, 1993)
- Regular Report from the Commission on Turkey’s Progress Towards Accession (1998)
- Vardar Deniz, «Σχέσεις Τουρκίας – Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων / Ευρωπαϊκής Ένωσης» στο Φαρούκ Σονμέζογλου (επ.), Μύθος και πραγματικότητα της Τουρκικής Εξωτερικής Πολιτικής, τόμος α’, (Αθήνα: Ινφογνώμων, 2001)
- Vienna European Council, Presidency Conclusions, 11 and 12 December 1998
- Yeşilada Birol A., “The Worsening EU-Turkey Relations”, SAIS Review, (vol. 19, no. 1, Spring 1999)